

de Helling

nr. 1 lente 2015 €9,50
kwartaalblad voor linkse politiek

■ Esthetiek van de crisis

Op deze en volgende pagina's:
straatkunst uit Athene,
verzameld door Julia Tulke
voor haar onderzoeksproject
The aesthetics of crisis. Haar
online fotoarchief, aangevuld
met interviews met kunstenaars
en activisten, analyseert de
Europese stedelijke beeldtaal
rondom de economische crisis.

Fotografie: Julia Tulke
www.aestheticsofcrisis.org

Kunstenaar: Mapet

de Helling

kwartaalblad voor linkse politiek nr.1 lente 2015 €9,50

2 Straatkunst uit Athene

9 Hervat de linkse vrijheidsstrijd Rens van Tilburg

16 De toekomst van links is groen Jasper Blom

20 Zes voorwaarden voor linkse vernieuwing
Merijn Oudenampsen en Dylan van Rijsbergen

24 Collages & muurschildering Kostas Christopoulos

33 Laat terroristen niet bepalen wie onze helden zijn BartTop

38 Een linkse agenda voor de verzorgingsstaat Femke Roosma

42 Een moderne linkse partij Josje den Ridder

47 Syriza brengt politieke strijd terug in Europa Giorgos Katsambekis

49 Zwembadtuin Christina Sgouromiti

57 Stop de groene tunnelvisie. Over Naomi Klein Leo Platvoet

61 Verder lezen

62 Marcus Bakker: Hartstocht voor democratie
Interview met Leo Molenaar door Sophie Lauwers, Herman Meijer en Erica Meijers

66 Een simpel verhaal van simpele mensen Sylvester Hoogmoed

69 De linkse toekomst – *debat*

70 Bureau de Helling

72 Over de auteurs

73 Blaffen, niet bijten Nikos Arvanitis en Barking Dogs United

HOOFDREDACTIE Erica Meijers

REDACTIE Bas Eickhout, Yolande Jansen

Marina Lacroix, Mei Ling Liem

Herman Meijer, Farid Tabarki

Rens van Tilburg

ONTWERP & BEELDREDACTIE

de Ruimte ontwerpers/Mark Schalken

DRUK Drukkerij Raddraaier

PAPIER 100 % recycled

UITGEVER Stichting Wetenschappelijk

Bureau GroenLinks

REDACTIE

Postbus 8008, 3503 RA Utrecht

dehelling@gmail.com

tel 030 239 99 07

abonneezaken: 030 239 99 59

www.bureau dehelling.nl (> 'tijdschrift')

DE LINKS

Redactioneel

Als het oversteken van een kruispunt dat bedekt is met skateboards, wankelend en voorzichtig; zo verbeeldt het kunstenaarsduo *Barking Dogs United* achterop deze Helling het risico van onzekere tijden. Elk moment kun je een lelijke uitglijder maken, verkeerd terecht komen en erger nog: wanneer je alleen bezig bent je evenwicht te bewaren in het hier en nu, kon je wel eens uit het oog verliezen waarheen je op weg bent. Stuk voor stuk gevaren die linkse partijen in Nederland moeten herkennen.

De wereld is veranderd, maar is links nog flexibel genoeg om daarmee om te gaan? Maakt ze de juiste keuzes om uit te komen waar ze wil, en zelfs: weet links nog waar ze heen wil? We zijn met zijn allen veel rijker geworden, maar hoe verdelen, beheeren en waarderen we de welvaart? Vroeger waren verheffing en emancipatie kernwoorden van links, nu groeit de afstand tussen bevolkingsgroepen. Vroeger trok onze planeet zich weinig van ons aan, nu hopen we dat wij ons soms wat meer van onze planeet aantrekken. Vroeger zaten de regering en haar controleurs

Kunstenaar: Political Zoo

E TOEKOMST

in Den Haag, nu zijn bestuur en controle uitgesmeerd over allerlei plekken en nog internationaal ook. Vroeger hadden we zuilen, nu een gemêleerde samenleving van (vermeende) individualisten. Weet links in dit veranderde land de weg nog? Kan het nog overweg met vrijheid, gelijkheid, solidariteit?

Er is een links momentum, gecreëerd door de economische crisis, de kritiek op de financiële heren, de nieuwe aandacht voor groeiende ongelijkheid en de noodzaak tot vergroening van economie en samenleving. Maar rechts controleert het debat en het lijkt

links Nederland niet te lukken dit momentum te grijpen en om te zetten in politieke macht, zoals dat op dit moment wel in Griekenland en wellicht binnenkort ook in Spanje gebeurt.

Is het de taal van links, ligt het aan de linkse agenda, de partijorganisatie of aan de mensen die het woord voeren? Een eenduidige verklaring is er niet. Toch vonden de Helling en S&D, het blad van de Wiardi Beckmanstichting, dit alles genoeg reden om gezamenlijk een aantal mensen de vraag te stellen 'waar zou links tegenwoordig eigenlijk over moeten gaan'. In april volgt

in De Balie een debat rondom de uitkomsten. Hopelijk haken daarbij ook anderen nog aan. Het ziet er naar uit dat de onzekere tijden in politiek en economisch opzicht nog niet voorbij zijn. Des te meer reden om na te denken over een linkse agenda, een linkse strategie en een linkse beweging.

Menno Hurenkamp
& Erica Meijers

*De artikelen op p. 9-42
verschijnen tegelijkertijd
ook in S&D.*

Kunstenaar: Blemobile

Kunstenaars: Cacao Rocks, Fotizontas, Quits, Barns.

Kunstenaar: Scarr One

Kunstenaar: Wild Drawings

Het Europese gesprek met Griekenland wordt beheerst door begrippen als schuld, aflossing en crisis. Maar de uitwisseling tussen Europese landen zou over veel meer moeten gaan. De Helling laat in dit nummer werk zien van Griekse kunstenaars: hoe kijken zij naar hun land en de politiek van de afgelopen jaren?

Kunstenaar: Mapet

Kunstenaar: Wild Drawings

Hervat de linkse vrijheidsstrijd

De geschiedenis toont dat de welvaart van links kwam. Toch voeren zelfs linkse politici vandaag een rechts economisch beleid. Dit gebrek aan zelfvertrouwen resulteert in pijn voor de achterban, een beschadigde economie en slechte peilingen. Het roer moet om.

Door **Rens van Tilburg**

Op donderdag 23 oktober 2008, dik een maand nadat de zakenbank Lehman Brothers failliet ging, verscheen Alan Greenspan voor het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden. Van 1986 tot 2006 was hij de president van de Federal Reserve, de Amerikaanse centrale bank. In die rol groeide hij uit tot het icoon van de vrijemarktideologie die sinds de jaren tachtig de wereld overspoelde. Als hoogste toezichthouder op het mondiale financiële systeem stelde hij dat zijn mensen de veel knappere jongens en meisjes van de banken en vermogensbeheerders – want veel beter betaald en je gelooft in marktwerking of niet – enkel in de weg lopen. Terugtrekken en dereguleren was zijn motto. Een boodschap die er in die jaren bij beleidsmakers inging als koek.

Maar op deze dag in 2008, terwijl overheden met honderden miljarden dollars en euro's probeerden het financieel systeem te stutten, verklaarde Greenspan: 'mijn ideologie' heeft gefaald. De onzichtbare hand bleek afwezig toen de zakenbankiers van Wall Street middels ingewikkelde constructies het financiële kaartenhuis bouwden dat net met een donderend geraas was ingestort. Alan Greenspan en alle anderen die dachten dat private financiële instellingen 'uit eigenbelang' wel zorg zouden dragen voor het geld van de aandeelhouders bleven naar eigen zeggen in *shocked disbelief* achter. Decennia van deregulering, van het afbreken van wetten die na de crash van 1929 in de Grote Depressie waren opgetuigd, hadden hun belofte niet waargemaakt. Integendeel, ze hadden de wereldeconomie in een verrassend kort tijdsbestek te gronde gericht.

Pijnlijk

Direct na de val van Lehman leek een koerswending op komst. Obama veroverde het Witte Huis. Wouter Bos memoreerde hoe hij als PvdA-leider het artikel schrapte uit de sociaaldemocratische beginselen dat opriep tot nationalisering van de banken, om vervolgens als minister van Financiën precies dat te doen. De ambtenaren op zijn ministerie liepen ineens weer met verende tred en de borst vooruit. Nu waren het de bankiers die hen wanhopig trachten te bereiken met hun smeekbedes.

Maar toen ging er iets mis. Want inmiddels zijn we vijf jaar eurocrisis verder, zuchten de eurolanden onder het juk van onvervalst rechtse bezuinigingen en is de belastingdruk verder verschoven van kapitaal naar arbeid. Waar miljoenen hun baan verloren is het kapitaal gestaag doorgegroeid. De ongekende hoeveelheden extra geld die centrale banken in het financiële systeem brachten hebben de bedrijven en werknemers nauwelijks bereikt. De recordwerkloosheid wordt enkel geëvenaard door de koersrecords op de aandelenmarkten. De in historisch opzicht toch al grote vermogensongelijkheid nam verder toe, net als de schuldenlast. De economische vooruitzichten blijven daarmee beroerd.

In Nederland regeert de PvdA met een programma dat niet alleen keurig voldoet aan de misplaatste bezuinigingsideologie van de EU, maar deze ook niet ter discussie stelt. De PvdA-voorzitter van de eurogroep steunt niet het linkse alternatief uit Griekenland en Spanje, maar bewaakt juist het contraproductieve europact, dat aanzet tot bezuinigen waar bestedingen juist nodig zijn. Daarmee veroordeelt hij de eurozone tot veel extra werklozen en verschraving van publieke voorzieningen. Minder uitgaven aan zorg en sociale zekerheid zijn niet alleen uitermate pijnlijk voor de linkse achterban. Met lagere uitgaven aan onderwijs schaden ze de economie structureel. De arbeidsproductiviteit in Zuid-Europa blijft verder achter bij het noorden, langdurig werklozen verliezen de aansluiting met de arbeidsmarkt.

Het verlies van links

Waarom is links niet in staat een electorale vuist te maken, om de meerderheid die lijdt onder het huidige beleid te verenigen? Juist nu de vrijmarktideologie zo duidelijk heeft gefaald, nu de vraaguitval om een klassiek Keynesiaans antwoord schreeuwt.

Natuurlijk, sociaaldemocratisch links had zich voor de crisis sterk vereenzelvigd met het kapitaal. Bill Clinton, Tony Blair en Gerhard Schröder voerden een beleid waar hun rechtse voorgangers voor getekend zouden hebben. Het streven was naar vrije internationale markten op vrijwel elk terrein van de samenleving. Nederland was geen uitzondering. Wim Koks paarse coalitie tilde marktwerking en deregulering naar ongekende hoogtes. Nederland liep voorop in het openbaar vervoer, de energie-, telecom- en financiële sector. De sociaaldemocratische staatssecretarissen Vermeend en Bos bevochten in Brussel de vrijheid om met 'hun' belastingdienst multinationals ter wille te zijn.

De internationale sociaaldemocratie heeft een historische kans gemist toen zij rond de eeuwwisseling regeerden in de meeste EU-lidstaten. De welvaart klotste tegen de plinten toen zij spraken over de toekomst van het continent. De roep om bindende doelen te stellen op sociaal- en milieugebied werd echter genegeerd. Economische groei bleef het doel, de markt de methode. Verheffing en solidariteit waren begrippen die bij de toonaangevende sociaaldemocraten leidden tot meewarige blikken, de overheid was op zijn

best een noodzakelijk kwaad.

Nu kan de kiezer best vergeten en vergeven. In de campagne van 2012 bewees Samsom dat een links alternatief wel degelijk electorale aantrekkingskracht heeft, zoals de SP dat voor hem had laten zien. Maar daarvoor is wel een consistente en geloofwaardige koers nodig. De praktijk van Rutte II toont dat de PvdA maar halfslachtig afscheid heeft genomen van zijn marktgelooft.

Nodig is een nieuw verhaal dat inspireert en overtuigt. Een verhaal dat voorkomt dat de fouten van de afgelopen jaren worden herhaald. De fout om ons te buiten te gaan aan schuld-gedreven groei, feestvieren op kosten van een toekomst die even ver lijkt als dat ze onafwendbaar is. Nederland heeft, net als de rest van Europa en de VS, gevaarlijk ingeteerd op zijn vermogen: in financieel, maar zeker ook in sociaal en ecologisch opzicht. De voortdurende economische crisis heeft het herwonnen zelfvertrouwen van links echter weer onderuit gehaald. Ook al werd de economische neergang veroorzaakt door een te snel einde aan de Keynesiaanse reactie die aanvankelijk prima werkte.

Biefstuksocialisme

De noodzakelijke vernieuwing van het linkse verhaal is daarmee in de ijskast beland. De sociaaldemocraten zijn gezwicht voor het rechtse recept van een kleine overheid en hebben even geen tijd voor post-moderniteiten als vrijheid, milieu en verheffing. Werkloosheid en koopkrachtverlies blijken de groeihormonen van het biefstuksocialisme.

Maar biefstuksocialisme *on steroïds* biedt geen oplossing. Het brengt de economie op de korte termijn in grotere problemen doordat de bestedingen en investeringen nog verder afnemen. Het biedt daarnaast geen perspectief omdat de uitholling van het financiële, sociale en ecologische kapitaal onverminderd voortgaat. De vraag is dan niet of, maar wanneer de volgende klap komt. Zeker is dat de westerse economie zo'n klap veel slechter zal kunnen verwerken dan in 2008. De private en overheidsschulden zijn hoger, de economie staat nagenoeg stil en nationalistische populistten rammelen aan de poorten van de macht.

Dat hoeft echter niet ons voorland te zijn. Want hoe lastig het nu ook is om het roer om te gooien, de mogelijkheid daartoe is nu groter dan ooit. Nooit is de wereld welvarender geweest, nooit ook is er meer kennis geweest en is deze breder verspreid dan nu. De westerse wereld is klaar voor een koerswijziging die de samenleving aantrekkelijker zal maken. Dit is de luxe van links.

Maar er is ook de noodzaak van links. Want hoewel de menselijke mogelijkheden vandaag de dag ongekend zijn, ook de bedreigingen zijn dat. Nooit was de ongelijkheid groter. Een ongelijke toegang tot inkomens, vermogen, vrije tijd en een gezonde leefomgeving is voor links een problematische uitkomst. Fundamenteel bedreigt het de open democratische samenleving zelf en daarmee de motor van onze voorspoed.

Ongelijke inkomens en vermogens vertalen zich in ongelijke poli-

De sociaaldemocraten zijn gezwicht voor het rechtse recept van een kleine overheid en hebben even geen tijd voor post-moderniteiten als vrijheid, milieu en verheffing.

/

Het neoliberale
paradijs blijkt niet de
ultieme meritocratie
van onbegrensde
mogelijkheden en
loon naar werken,
maar een nieuwe
standenmaatschappij.

\

tieke macht. Politieke macht die wordt gebruikt om gevestigde belangen en posities te bestendigen. Ze leggen daarmee de bijl aan de wortel van onze welvaart, die juist het gevolg is van de linkse economische vrijheidssrijd, de bevrijding van horigheid, het vrij laten wapperen van de ondernemersgeest en de zelfbewuste en ondernemende overheid die daarvoor nodig is. Dat is de historische bijdrage van links, één die de komende jaren niet gemist kan worden.

Vooruitgangsmachine

Dat de westerse economie zich rond 1750, na eeuwen stagnatie, ineens razendsnel begon te ontwikkelen hebben we niet alleen te danken aan de stoommachine. Dit ongekende economisch succes is vooral het succes van linkse politiek. Technologie was slechts één ingrediënt van de Industriële Revolutie, de stoommachine bestond al in de Griekse oudheid. Minstens zo belangrijk was de vrijheid om die te benutten, bevochten in de Franse Revolutie en de Amerikaanse Onafhanke-lijkheidsoorlog van eind achttiende eeuw. Niet afkomst maar inzet bepaalden steeds meer wat je kon bereiken. De westerse vooruitgangs- machine kwam op stoom doordat we productiefactoren en vrijheden zijn gaan delen.

Het waren niet de koningen, adel of gilden die dit proces in gang zetten maar de voorlopers van de vakbonden, sociale ondernemers en (doorgaans linkse) politici. Zij gaven vorm aan een politiek die inzette op de spreiding van macht, inkomen en kennis. Van de patriotten die in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden het gezag van stadhou- der Willem V betwistten tot de strijd van de Sociaal-Democratische Bond van Domela Nieuwenhuis voor algemeen stemrecht, gelijke rech- ten voor mannen en vrouwen en gratis onderwijs. Van Nederlandse ondernemers als de Twentse machinefabrikant Willem Stork die zijn werknemers voorzag van onderwijs, gezondheidszorg en een pensioen tot de Amerikaanse autofabrikant Henry Ford die besepte dat als de bedrijfswinsten niet werden gespreid zijn werknemers ook geen auto's konden kopen. Het waren Amerikaanse *trust busters* die monopolies openbraken en zo vernieuwende ondernemers ook een kans gaven. Het waren durfinvesteerders die ondernemers met niet meer dan een goed idee en de wil om dit te realiseren hiervoor de middelen gaven. Hierdoor konden nieuwe doorbraaktechnologieën als spoorwegen, elektriciteit, verbrandingsmotoren en informatie- en communicatie- technologie worden uitgerold. Technologieën die de samenleving veel brachten, maar de eigenaren van de vorige generatie berooid achterlie- ten. Gevestigde machten gingen ten onder in deze 'creatieve destructie'.

Naast de emancipatie van de burger bracht links nog een belangrijk geloofsartikel in: het geloof in het nut van een democratisch gecontro- leerde overheid, die optreedt in het publiek belang. Aan de wieg van veel innovaties stonden met publieke middelen gefinancierd onder- zoek en ontwikkeling. Onderzoek waarvan de markt de opbrengsten

te onzeker vond. Met de nachtwakersstaat hadden we letterlijk nog steeds in het donker gezeten. Zouden we verstoken zijn van de goedkope en wereldomspannende informatie- en communicatietechnologie die nu zo gewoon is. Zonder ondernemende overheid was er geen landbouwrevolutie en geen biotechnologie geweest.

Verraad

De vrijheid om te handelen op markten heeft ons veel gebracht. Dat maakt 'vrije markten' echter niet zaligmakend. De vrijheid van de ene ondernemer is al snel de belemmering van de ander. Marktwerving is een voortdurend kat-en-muis spel tussen gevestigde en toetredende partijen waarbij de regelgever en toezichthouder ervoor moeten zorgen dat het spel eerlijk blijft verlopen. De vrije markt is als een tuin zonder onkruid, een ideaal om naar te streven, in de wetenschap dat continu onderhoud nodig zal zijn. De overheid is de tuinman die schofelt en snoeit om te zorgen dat nieuwe soorten ook een kans krijgen. Een vrije markt in de zin van 'vrij van overheidsbemoeienis' is een gevaarlijke utopie, waarvan uiteindelijk enkel een handjevol monopolisten de vruchten plukt.

Het zijn echter juist de gevestigde partijen met hun goed beschermde marktposities die deze interpretatie van een vrije markt (laten) bepleiten. Met succes, werkgeversorganisaties – waar de gevestigde partijen nu eenmaal de dienst uitmaken – en rechtse partijen, van VVD tot *Tea Party*, omarmen dit ideaal.

De westerse markten zijn echter lang niet zo vrij als degenen die daar het meeste aan verdienen ons willen doen geloven. De Chicago econoom Luigi Zingales spreekt in zijn boek *A Capitalism for the People* (2012) over het 'verraad' van de topbestuurders uit het bedrijfsleven die zich niet aan de tucht van de markt onderwerpen, maar proberen deze via lobby naar hun hand te zetten. Gevolg: 'Politieke relaties tellen meer dan innovatieve ideeën.' Zingales constateert: 'Zeven van de tien rijkste gemeenten in de VS zijn buitenwijken van Washington DC, een stad die weinig anders produceert dan wetten en regels.' Niks van krantenjongen tot miljonair: 'De middenklasse en onderkant van de samenleving worden gemangeld terwijl de top alsmar rijker wordt.'

Het neoliberale paradijs blijkt niet de ultieme meritocratie van onbegrensde mogelijkheden en loon naar werken, maar een nieuwe standenmaatschappij. Rechtse partijen kloppen zichzelf op de borst als 'ondernemerspartij'. Ondertussen zijn zij het die de echte ondernemers, de uitdagers op de markt, het midden- en kleinbedrijf, het leven onmogelijk maken. De globalisering heeft vooral concurrentie gebracht voor individuele werknemers en kleine bedrijven. De *multinationals* hebben via fusies het aantal serieuze concurrenten aardig binnen de perken weten te houden. Potentiële concurrenten staan op grote achterstand vanwege hun marktmacht, schaalvoordelen, octrooien, auteurs- en merkrechten en quasi-legale constructies.

Stond liberaal van oorsprong voor vrijheidslievend, de realiteit is inmiddels (ook) op economisch terrein een hele andere. De markt biedt slechts enkele grote spelers echte vrijheid. Consumenten wordt een vrije keuze ontzegd, de uitdagers krijgen geen eerlijke kans. Dat is niet alleen oneerlijk, het is vooral ook een recept voor stilstand.

Rechts is er ook in geslaagd het idee te laten postvatten dat groeiende ongelijkheid een noodzakelijk kwaad is, nodig om de koek te laten groeien zodat uiteindelijk iedereen beter af is. Na drie decennia groeiende inkomensongelijkheid weten we inmiddels wel beter. In veel westerse landen is niet alleen de ongelijkheid flink toegenomen, ook zijn de laagste inkomensgroepen er in absolute zin op achteruit gegaan. In de woorden van de rijkste man van Amerika Warren Buffett: 'Er woedde de laatste twintig jaar een klassenstrijd, en mijn klasse heeft gewonnen.'

Joseph Stiglitz beschreef hoe deze 'Amerikaanse toestanden' de economie schaden. In de Verenigde Staten zijn de inkomensverschillen zo groot dat de onderklasse zich niet kan scholen en de bovenklasse niet weet waar ze haar geld aan moet besteden. De vraag daalt en daarmee de investeringen. Gevolg: een achterblijvende vraag, oplopende werkloosheid en dalende productiviteitsstijging.

Obesitassocialisme

De linkse economische vrijheidsstrijd verdient het om hervat te worden. Spreiding van kennis, inkomen en macht zijn een zegen voor de economie. Maar de geboekte economische successen maken wel dat de linkse vrijheidsstrijd van karakter moet veranderen.

Het traditionele linkse programma, geboren uit de strijd rond kapitaal en arbeid in de vroeg industriële jaren, is nagenoeg afgerond. Biefstuk, een auto en mobiel liggen binnen het bereik van elke arbeider. Het 'biefstucksocialisme' dreigt hierdoor te verworden tot een 'obesitassocialisme'. Een samenleving waar de biefstuk rijkelijk in blijft gaan, maar met steeds minder welzijnswinst en met veel schadelijke bijeffecten tot gevolg. Het maakt de samenleving zwaar en moedeloos, en daarmee kwetsbaar.

Links zal haar oriëntatie moeten verleggen van 'ieder voor zich' als de drijvende kracht achter de maatschappelijke dynamiek, naar het aanspreken op- en ruimte geven aan andere waarden. De behoefte aan verbinding met andere mensen, de wens om te zorgen voor, en plezier te maken met, familie, vrienden en burens. De behoefte aan een mooie en gezonde leefomgeving. Het simplistische model van de zelfzuchtige *homo economicus* heeft zijn waarde bewezen, maar werkt steeds meer averechts. De laatste tweehonderdvijftig jaar is onze welvaart sterker gegroeid dan in de tienduizend jaar daarvoor. We leven in een luxe die tot voor kort enkel voor vorsten bereikbaar was.

Maar deze vooruitgang heeft een prijs. Een ander historisch record is dat de natuur de laatste vijftig jaar meer van ons te lijden heeft gehad dan in de hele menselijke geschiedenis daarvoor. Overstromingen,

bosbranden, stormen, hittegolven en hongersnood bedreigen vele miljoenen mensen, veelal de allerarmsten. Toekomstige generaties zullen zich met plaatsvervangende schaamte afvragen hoe wij dit konden laten gebeuren. En wat hebben we er eigenlijk mee gewonnen? Onze welvaart is explosief gestegen, we zijn twee- tot driemaal zo rijk als de Nederlanders in de jaren zeventig. Maar veel gelukkiger zijn we er niet van geworden.

De ratrace om het hoogste inkomen en de grootste auto kent vooral verliezers. De winnaar zoekt snel een nieuwe uitdaging, de verliezer blijft lijden onder zijn verlies, beiden gaan gebukt onder stress en uitputting. Meer dan één op de tien Nederlandse werknemers zegt zich de meeste dagen 'op', 'leeg' en 'emotioneel uitgeput' te voelen.

Homo sapiens

Links moet daarom inzetten op een meer ontspannen samenleving. Op kortere werkweken. Op het waarderen van toegang tot producten en diensten in plaats van het bezit ervan. Op de toegang tot een gezonde leefomgeving, ook als dat ten koste gaat van de materiële welvaart. Economische groei zoals door het CBS gemeten is daarmee niet langer de juiste maat voor succes.

Mensen verlangen er naar om op andere drijfveren te worden aangesproken dan enkel het najagen van eigenbelang. De grote welvaart, hoge opleidingsgraad, de mogelijkheden van de informatie- en communicatietechnologie, maken dat samenwerking kan floreren als nooit tevoren. Het is tijd om uit het keurslijf van de *homo economicus* te ontsnappen en weer de volledige *homo sapiens* te worden.

Van een streven naar simpelweg 'meer' moeten we ons richten op 'beter'. Daarvoor moeten we weer leren te spreken over andere dan financiële waarden. Klassieke economen als Adam Smith en John Stuart Mill lieten hun liberale principes vergezeld gaan van pleidooien voor voorzichtigheid, rechtvaardigheid, vrijgevigheid en het 'goede' leven.

Het geloof in een onzichtbare hand die egoïsme ombuigt tot een voor iedereen optimale uitkomst heeft het gesprek over 'het goede' doen verstommen, het leek overbodig. Degene die het meeste geld verdiende had daarmee immers per definitie gelijk. Je gelooft in samenwerking of niet.

Dat gesprek moet weer gevoerd worden, op alle niveaus, zeker ook in de politiek. Waar willen we heen met de samenleving? De Nederlander wil niet enkel een alsmear groeiend inkomen. De kiezer laat zich op meer aanspreken dan zijn egoïsme. De kiezer snakt naar zingeving, wil graag solidair zijn en zich zelf geborgen voelen, wetende dat anderen ook hem zullen steunen als het eens tegen zit. De kiezer vreest dat zijn leefomgeving onleefbaar wordt. Aan links de schone taak de burger de vrijheid te bieden om ook in deze behoeften te voorzien.

Dit artikel is een verkorte versie van 'Vegasocialisme', in R. Cuperus en M. Hurenkamp (red.), *Omstreden vrijheid*, Van Gennep 2015. (zie Verder lezen, p. 61)

Literatuur

M. Mazzucato, *The entrepreneurial state*, Anthem Press 2013.

C. Perez, *Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages*, 2002.

J. Stiglitz, *The price of inequality*, Palgrave Macmillan 2012.

F. Weyzig en R. Van Tilburg, *Een schuldbewust land*, Sustainable Finance Lab 2014.

De toekomst van links is

Solidariteit en diversiteit vragen om meer dan linkse politiek, namelijk groene politiek. Het ecologisme biedt een antwoord, omdat het draait om de verbondenheid van de mens met zijn omgeving.

Door Jasper Blom

Een poosje terug adverteerde duurzame bank Triodos met een filmpje met als slogan ‘klein is het nieuwe groot.’ Afleidend uit het aantal keer dat ik dat spotje langs zag komen in mijn *timeline* raakte het een snaar – in ieder geval bij het links-progressieve sociale media segment waarin ik me overwegend bevind. Dat is opvallend, want de toon en beelden (ontspannen mensen in een groene omgeving, nadruk op *grassroots* verbondenheid) van het spotje sluit duidelijker aan bij de groene politieke traditie dan bij wat traditioneel onder links wordt verstaan. Dat biedt een interessant perspectief op de toekomst van linkse politiek.

Antropoceen

De grondslag voor de groene politiek traditie ligt in de politieke filosofie van het ‘ecologisme,’ met als praktische vaandeldragers groene partijen en politici. De kern van het ecologisme ligt in een perspectief op de mens in verbondenheid met de natuur. Met andere woorden: ecologisme beschouwt de mens als onderdeel van een breder ecosysteem en richt zich vanuit dat perspectief op bloei en ontplooiing. Hiermee wordt een brede invulling aan solidariteit gegeven: ook de natuurlijke omgeving en toekomstige generaties spelen een belangrijke rol. De normatieve agenda van ecologen stelt daarom ruimte voor (bio-)diversiteit en solidariteit van onderop centraal. Hiermee biedt het ecologisme niet alleen een zeer aantrekkelijk, maar ook een hoogst noodzakelijk toekomstperspectief voor linkse politiek. Solidariteit vraagt om meer dan linkse politiek, het vraagt om groene politiek.

De opkomst van het ecologisme laat zich verklaren door een structurele verandering in het begrip van de verbondenheid van mensen (of om preciezer te zijn: de mensheid) met hun natuurlijke omgeving. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw begon duidelijk te worden dat de mensheid een impact begon te hebben op de fysieke staat van de gehele aarde, via

ROEN

grootschalige milieuvervuiling en klimaatverandering. Hiermee werd een nieuw geologisch tijdperk binnengetreden, waarvoor de klimaatwetenschapper Paul Crutzen de term 'antropoceen' populariseerde. Dit tijdperk startte met de Industriële Revolutie en het bijbehorende verbruik van fossiele brandstoffen (Crutzen & Stoermer, 2000). In het ecosysteem is het antropoceen terug te zien in een voortdurende afname van biodiversiteit als gevolg van menselijke oorzaken zoals ontbossing.

Uitruil

Paradoxaal genoeg betekent het antropoceen dat terwijl 'de mens' nog nooit zoveel invloed had op de aarde, individuen juist steeds minder grip hebben op hun eigen omgeving. Het is nieuw dat de mens niet alleen onderworpen is aan natuurkrachten, maar ook aan overweldigende krachten die een menselijke oorzaak hebben. Er is een zekere uitruil tussen wat de mensheid vermag, en wat het individu vermag. Een lokale gemeenschap kan van alles doen om een bijzonder ecosysteem te behouden, maar kan het niet beschermen tegen klimaatverandering. In sociaalwetenschappelijke termen wordt dit wel een afname van de *agency* – het handelingsvermogen – van het individu genoemd.

Als we het antropoceen niet vanuit geologisch maar vanuit maatschappelijk perspectief bekijken, dan valt het samen met het ontstaan van een mondiale economie en de exponentiële groei die deze met horten en stoten doormaakte. Sinds de jaren tachtig zien we weer een intensivering van de economisering ('commodificatie') door het afbreken van handelsbarrières en liberalisering van kapitaal- en goederenmarkten. Het verminderen van de rol van de staat in de markt heeft echter in allerlei sectoren tot machtsconcentraties geleid. In de financiële sector krijgen de grootste partijen een *too-big-to-fail* subsidie en bemoeilijken

daarmee de bloei van alternatieve en kleinschalige vormen van bankieren. In de voedselindustrie streven een handjevol grootbedrijven zoals Monsanto voedselstandaarden na die het kleine producenten lastiger maken om lokale variëteiten te kweken en op de markt te brengen. Dit heeft misschien geleid tot een enorm en goedkoop aanbod in de supermarkt, maar ook tot een sterke wereldwijde homogenisering en concentratie van markten. Adam Smith waarschuwde al dat in een vrije markt bedrijven ernaar streven de markt groter te maken en de diversiteit van concurrentie kleiner (*widen the market, narrow the competition*).

Tegenbeweging

Al in de jaren veertig van de vorige eeuw wees de beroemde Hongaarse politiek econoom Karl Polanyi erop dat de tendens naar economisering van de samenleving leidt tot een tegenreactie: waar mensen steeds meer blootgesteld worden aan de woesten baren van de markt komt een tegenbeweging op gang vanuit de samenleving. Hij noemde dit de *double movement*. In de context van de opkomende mondiale economie is zowel een conservatieve als een progressieve tegenbeweging te zien: de (rechts-)nationalistische politieke stroming (bijvoorbeeld CD en CP'86, Vlaams Blok, Front National) en het ecologisme (bijvoorbeeld GroenLinks, Agalev, Les Verts).

Rechtsnationalisten streven ernaar om individuen grip te geven op hun omgeving door zich terug te trekken binnen de eigen natiestaat en de eenheid daarbinnen te versterken door diversiteit af te wijzen. Milieuproblemen zoals klimaatverandering worden vaak simpelweg ontkend of gebagatelliseerd. Daarmee biedt deze variant van de *double movement* op de lange termijn geen serieuze bescherming aan de samenleving. Hier is meer over te zeggen, maar gezien de beperkte ruimte ga ik hier vooral in op het ecologisme.

Het ecologisme biedt bescherming tegen econo-

Ecologisme verbreedt de traditionele solidariteit naar het ecosysteem van nu en de toekomst.

misering door diversiteit en solidariteit van onderop te omarmen. Deze groene politieke filosofie kan dus gezien worden als de progressieve variant van de *double movement*, en daarmee ook als een toekomstperspectief voor linkse politiek.

Intrinsieke waarde

Het ecologisme kwam op onder invloed van de invloedrijke boeken van bijvoorbeeld Rachel Carson en de Club van Rome en het diverse gedachtegoed van denkers als Herman Daly, Andrew Dobson, James Lovelock en Arne Naess. Een cruciale ontwikkeling hierbij was het steeds betere begrip van de werking van ecosystemen en de menselijke invloed daarop. Het meest onderscheidende kenmerk van het ecologisme is dat het de mens in verbondenheid met zijn omgeving ziet. Omdat de mens wordt gezien als een integraal onderdeel van het ecosysteem wegen groene politici bij het maken van politieke keuzes niet alleen de effecten op mensen, maar ook de effecten op het ecosysteem. De verbondenheid van mensen met de natuurlijke omgeving gaat op meerdere niveaus van analyse op: soms speelt de verbondenheid zich op mondiale schaal af (de *plastic soup* in de oceaan, het klimaat), soms regionaal (hormoonverstorende stoffen in oppervlaktewater) en soms lokaal (stankoverlast, verlies van groen in de woonwijk).

Door de verbondenheid tussen mens en omgeving krijgt niet alleen de mens, maar het ecosysteem een intrinsieke waarde. Daarmee gaan ecologen een stap verder dan een louter utilitaristische benadering van het ecosysteem als natuurlijke hulpbron (liberalen) of de mens als rentmeester (christendemocraten). Dit schept een morele basis voor menselijk handelen om de diversiteit van het ecosysteem te beschermen, om solidariteit te tonen met de natuurlijke omgeving. In de leefstijl van ecologen draait het niet alleen om relaties met medemensen, maar ook om de relatie met de

natuurlijke omgeving. Dit kan bijvoorbeeld geuit worden in een bewuste omgang met voedsel. Het handelingsvermogen van toekomstige generaties mag niet ingeperkt worden doordat nu onomkeerbare rooibouw op ecosystemen wordt gepleegd. Uit de intrinsieke waarde van ecosystemen en de verbondenheid tussen mens en natuurlijke omgeving kan dus een normatieve agenda afgeleid worden die bestaat uit ruimte bieden aan (bio-)diversiteit en solidariteit vanaf de *grassroots*.

Diversiteit

Het ecologisme stelt ruimte bieden aan diversiteit centraal in haar normatieve agenda. Vanwege de intrinsieke waarde van het ecosysteem, maar vanuit menselijk perspectief ook vanwege de schoonheid van (bio-)diversiteit. Huidige en toekomstige generaties moeten de mogelijkheid hebben te genieten van een grutto in de wei. Door culturele diversiteit te koesteren kun je de ene dag wegdromen bij de Kaapverdische folk van Cesária Évora en de andere dag opgeladen worden door de *mathmetal* van The Textures. Een meer praktische reden om ruimte te geven aan diversiteit is de noodzakelijkheid van diverse ecosystemen voor de kwaliteit van leven. In het ideaalbeeld van ecologen komen zowel de mens als zijn omgeving tot bloei, en hiervoor zijn gezonde, diverse ecosystemen nodig. Daar is ook het menselijk bestaan van afhankelijk. Tot slot is diversiteit belangrijk voor het handelingsvermogen van huidige en toekomstige generaties. Enkel in een diverse samenleving wordt ook ruimte geboden aan de ontplooiing van mensen met een meer 'excentrieke' levensstijl.

Ruimte bieden aan diversiteit fungeert als tegenbeweging tegen economisering omdat het ook de ruimte biedt aan menselijke interacties waarin niet het mondiale marktmechanisme de boventoon voert. Onder invloed van economische mondialisering zijn steeds meer vormen van menselijke interactie met elkaar

en de natuurlijke omgeving tot een markt verworden ('commodificatie'). Door ruimte te bieden aan wat de Fransen zo mooi *l'économie sociale et solidaire* noemen kunnen alternatieve vormen van samenleven van onderop voortbestaan.

Solidariteit

Uit de verbondenheid met de omgeving volgt solidariteit als tweede centrale punt op de ecologistische normatieve agenda. Ecologisme gaat daarbij verder dan de traditionele conceptualisering van solidariteit door het begrip te verbreden naar het ecosysteem nu én in de toekomst. Daar zijn een aantal redenen voor. Deze bredere solidariteit is noodzakelijk om inderdaad de ruimte te bieden aan diversiteit. Een bloeiend biodivers systeem vraagt om solidariteit met de elementen van het systeem die onder druk staan. Daarnaast is in het antropoceen solidariteit tussen mensen in het hier en nu niet meer voldoende om de uitdagingen voor de mensheid het hoofd te bieden. Alleen als we ook solidair zijn met het bredere ecosysteem (met andere woorden: onze levensstijl aanpassen aan de draagkracht van het ecosysteem) behouden we een goede leefomgeving op de lange termijn. Solidariteit helpt te beschermen tegen de schokken die gepaard gaan met een mondiaal geïntegreerde markteconomie en is daarom onderdeel van de tegenbeweging. Door het begrip te verbreden zoals ecologen doen, krijgt het hernieuwde relevantie in een economie die momenteel nog grotendeels gebaseerd is op roofbouw op het ecosysteem, op fossiele brandstoffen en op andere natuurlijke 'hulpbronnen.' Negatieve effecten op de kwaliteit van leven van toekomstige generaties (die het zonder olie zullen moeten doen) worden onderdeel van het politieke debat.

De normatieve agenda van het ecologisme biedt een belangrijk antwoord op het economische model van roofbouw en machtsconcentraties in grote mul-

tinationale ondernemingen. Verbondenheid met de natuurlijke omgeving biedt een aanleiding tot ingrijpen, terwijl internationale solidariteit het handelsvermogen kan vergroten door vanuit de overheid macht terug te pakken op de markt (bijvoorbeeld door samenwerking binnen de EU). Door machtsconcentraties te verminderen ontstaat er ruimte om onderlinge solidariteit 'van onderop' te waarborgen.

Met de normatieve agenda waarin diversiteit en solidariteit van onderop centraal staan biedt het een interessant toekomstperspectief voor linkse partijen. Het ecologisme is daarnaast een uitgesproken progressieve filosofie: het accepteert de huidige machtsverhoudingen en sociale structuren niet als een gegeven, maar is bereid die te veranderen. Bijvoorbeeld door de gevolgen voor het ecosysteem in de politieke besluitvorming te betrekken. Juist daarom is het een voorbeeld van de tegenweging die een positieve politieke agenda biedt om doorgeslagen economisering aan te pakken. Zeker als links deze agenda ook zou omarmen zou van klein wel eens echt het nieuwe groot gemaakt kunnen worden.

\

Literatuur

B. Baxter, *Ecologism: an introduction*, Edinburgh University Press 1999.

P.J. Crutzen & E. Stoermer, *The "Anthropocene"*, IGBP Newsletter 2000, nr. 41.

K. Polanyi, *The great transformation*, Beacon Press 1944.

6 voorwaarden voor linkse vernieuwing

Met de verkiezingsoverwinning van Syriza in Griekenland en de groei van Podemos in Spanje is links weer in opkomst in Zuid-Europa. In West-Europa is van zo'n opleving weinig te zien. Dat kan anders.

Door **Merijn Oudenampsen** en **Dylan van Rijsbergen** voor denktank TENK

Wij leven in rechtse tijden. Niet omdat er geen linkse partijen meer bestaan, maar omdat linkse partijen zich steeds meer zijn gaan uitdrukken steeds meer zijn gaan *denken* – volgens de lijnen die de andere zijde uitzet. Het is alsof een groot deel van de vertegenwoordigers van linkse instituties, of het nou partijen, vakbonden of media zijn, lijden aan een collectief Stockholm-complex. Gegijzeld door een rechts discours.

Hoe komt het toch dat links zeven jaar na de grootste financiële crisis sinds de jaren dertig zo weinig politieke munt heeft kunnen slaan uit het eigen gelijk? Hoe komt het dat het kabinet Rutte II zonder veel weerstand een beleid van veelomvattende bezuinigingen heeft kunnen doorvoeren, onder de even onoprechte als impopulaire benaming 'participatiesamenleving'? Hoe komt het dat linkse partijen medeondertekenaars zijn van een wet waarin studenten – belangrijke hoofdrolspelers in het linkse ont-plooiingsideaal – worden geknecht met een nog jarenlang af te betalen studieschuld? En dat terwijl we weten dat juist een opeenstapeling van private schulden de financiële crisis heeft veroorzaakt.

Naar voren

We leven in rechtse tijden. Waarin links lijkt te lijden aan chronische verlegenheid. Waarin geen linkse politicus het aandurft om het economisch beleid radicaal te bevragen, zoals de vernieuwende, neokeynesiaans georiënteerde partijen als Syriza en Podemos op succesvolle wijze doen. Waarin linkse partijen over elkaar heen buitelen om hun verkiezingsprogramma te

laten doorrekenen met de neoklassieke modellen van het CPB. Waarin nieuwe antiracistische bewegingen, zoals die tegen Zwarte Piet, door linkse politici meewarig worden bekeken als een terugkeer naar het eigen afgezworen 'politiek correcte' antiracisme van de jaren tachtig. U weet wel, de tijd van de anti-apartheidsbeweging. Links lijkt haar eigen successen te zijn vergeten.

En dat terwijl er internationaal gezien sprake is van een linkse wederopleving. Er is de uit de Indignados voortgekomen Spaanse partij Podemos, het Griekse Syriza, de linkse Amerikaanse senator Elizabeth Warren en de linkse meerderheidsregering in IJsland. Terwijl linkse intellectuelen als Thomas Piketty en Naomi Klein steeds vaker het publieke debat bepalen. Terwijl de voortwoekerende economische crisis steeds meer duidelijk maakt dat het huidige bezuinigingsdenken over zijn houdbaarheidsdatum heen is.

Het is tijd dat links – de verlegenheid voorbij – de ogen weer op de weg naar voren richt. Dat zij haar zelfverzekerdheid terugvindt, het vertrouwen in haar vermogen om de wereld te veranderen en te verbeteren. Als bijdrage daartoe, hier zes voorwaarden voor linkse vernieuwing.

1

Linkse politiek moet weer gaan staan voor maatschappijverandering

Meer dan een pleidooi voor een bepaald politiek programma is dit een pleidooi voor een bepaalde

politieke houding. Links moet de maatschappij weer willen veranderen. Links moet de overtuiging hebben dat zij aan de toekomst vorm kan geven, in plaats van enkel een speelbal van omstandigheden te zijn. Wat ontbreekt op links is heel basaal: een breed gedragen politiek project dat niet enkel een pragmatisch programma is voor het beheer van het bestaande (PvdA, GL) noch een defensief pleidooi voor behoud van verworvenheden uit het verleden (SP). Links heeft behoefte aan het ontwikkelen van lange termijn alternatieven voor het dominante beleid van de afgelopen dertig jaar. Nog prangender: zelfs een gedegen analyse van het huidige beleidspadigma ontbreekt, een eerste stap in het voorbij gaan daaraan, zou je zeggen.

Recent hebben auteurs zoals Tony Judt, Owen Jones en – in Nederland – Willem Schinkel en Rutger Bregman elk op eigen wijze gepleit voor een hernieuwd utopisch denken op links. De politieke utopie is voor hen niet zozeer een blauwdruk, maar vooral een horizon die richting geeft aan dagelijks politiek handelen. Een dergelijk streefbeeld is van belang voor de politiek, niet omdat zij pasklare oplossingen oplevert, maar juist omdat zo'n streven houvast biedt in een gecompliceerde politieke werkelijkheid.

De wederopleving van utopisch denken zou door links omarmd moeten worden als noodzakelijk ingrediënt voor de wederopleving van linkse politiek. Met utopie bedoelen we het nastreven van doelen die niet direct haalbaar zijn binnen bestaande verhoudingen, maar die

het voorbijgaan aan die verhoudingen als doel hebben. Hierbij hebben we allereerst het hervormen van de economie op het oog, en het bevragen van de economische orthodoxie van het monetarisme: van de lage inflatie en hoge bezuinigingen.

Links zou aansluiting moeten zoeken bij het wereldwijd aan kracht winnende neokeynesianisme. Het zou democratisering moeten bepleiten van het monetaire beleid van Europese Centrale Bank. Het zou economische stimulering moeten omarmen, in de vorm van een *Green New Deal*. Het zou arbeidstijdverkorting en minder werken naar voren moeten schuiven als oplossing voor werkloosheid en de extra tijd die een daadwerkelijke participatiesamenleving behoeft. Het zou de democratiseringsagenda nieuw leven moeten inblazen, te beginnen bij de EU, de verzelfstandigde semi-publieke sector, zoals de woningcorporaties, en niet in de laatste plaats: de interne partijdemocratie.

2

Linkse politiek moet niet langer het midden, maar zichzelf als uitgangspunt nemen

Velen roemen de economische successen van Paars als voorbeeld van de kracht van het politieke midden. De helft van de economische groei uit die tijd kwam echter voort uit het opblazen van de onroerend goed bubbel en het verruimen van de private schuldenlast, zo meldt De Nederlandse Bank. De belofte van het midden is voor links een bittere pil gebleken. Sinds de jaren negentig is de linkse politiek zich sterk

gaan richten op het veroveren van een positie in het politieke midden. Linkse partijen zijn elkaar daardoor als concurrenten gaan zien. De onderlinge strijd op links draaide om de vraag wie de fortuinlijke linkse partij zou worden die mocht gaan meeregeren in een coalitie over het midden of rechts daarvan. Maar linkse politiek is meer dan een sociaal of groen amendement op een centrumrechts program.

De focus op het midden heeft de electorale basis van alle linkse partijen verzwakt, aangezien een linkse partij vanuit het midden geen andere keuze heeft dan het teleurstellen van haar electoraat, dat liever een linkse koers zou zien. Een gegroeid scepticisme en toegenomen lamlendigheid van de achterban is het gevolg. Waarom gaat links niet met een werkelijk alternatief programma de verkiezingen in? Waarom probeert het niet op die basis de verkiezingen te winnen en een progressieve meerderheid te bereiken? Hoe zou een overtuigend links programma – of een geloofwaardige linkse regering – er überhaupt uitzien in de huidige tijd? Wat is de linkse lange termijn agenda? Zou het mogelijk zijn om op basis van enthousiasme voor de eigen agenda in plaats van enkel als rem op rechtse politiek de verkiezingen te winnen? Deze vragen moeten we ons opnieuw stellen.

3

Linkse politiek behoeft tegenstanders

De dominantie van het midden heeft geleid tot een bestuurlijke,

technocratische politiek, die onder de bevolking een groeiend cynisme over de democratie heeft opgeroepen. Wat heeft het voor zin om te stemmen, als partijen nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn? Als partijen zich in de campagne anders voordoen dan wanneer zij regeren? Democratie is niet enkel de kwaliteit van bestuur en beleid. Het is tevens een vorm van betekenisgeving, waarin linkse en rechtse waardengemeenschappen met elkaar botsen en strijden om dominantie. De democratie vraagt niet zozeer om 'het luisteren naar de mensen', maar om het scheppen van duidelijke democratische alternatieven. Niet depolitisering, maar politisering zou daarin centraal moeten staan. Democratische politiek vraagt om duidelijke waarden en duidelijke stellingname ten opzichte van politieke opposanten. De opkomst van rechts in het afgelopen decennium is gelijk opgegaan met een krachtige kritiek op alles wat links is. De reactie vanuit linkerkant was te vaak het tegemoetkomen aan die kritiek, in plaats van het uitdragen van de eigen waarden en het formuleren van eigen antwoorden.

De politieke strategie van het midden ging uit van de zogenaamde koekoekstactiek of immuniseringsstrategie, gericht op het overnemen van belangrijke onderdelen van het programma van de tegenstander, om deze zo de wind uit de zeilen te halen. Nadat onder Paars de sociaaleconomische links/rechts-tegenstelling op deze wijze grotendeels was verdwenen, is er onder Fortuyn een nieuwe tegenstelling de politiek gaan bepalen: de culturele tegen-

stelling tussen multiculturalisten en eigenheimers. Na Fortuyn is weer de koekoekstactiek toegepast en is een groot deel van de rechtse immigratie- en islamkritiek overgenomen. Linkse partijen positioneerden zich zo in het midden, terwijl dat midden steeds verder naar rechts verschoof.

Dat culturele thema's de voornaamste scheidslijn zijn gaan vormen, benadeelt links, omdat het sterk verdeeld is op dit terrein. Waar links ooit een sociaaleconomische polarisatiestrategie gebruikte om de christelijke partijen uit elkaar te spelen, zo gebruikt rechts nu een culturele polarisatiestrategie om hoger- en lageropgeleide segmenten van het linkse electoraat te verdelen. Wil links het initiatief terugrijpen, dan zal zij uit moeten gaan van haar eigen waarden en de sociaaleconomische links/rechts-tegenstelling weer leidend maken. Dat betekent dat zij rechts als haar tegenstander moet accepteren.

4

Linkse politiek richt zich op strategische hervormingen

Geloofwaardige linkse politiek draait om het idee van strategische hervormingen. De bekendste variant daarvan is echter van rechts, en komt van Margaret Thatcher. Zij privatiseerde de Britse sociale woningbouw met het idee dat dit de machtsbasis van haar partij zou versterken. Britse huurders die voorheen links stemden zouden als huiseigenaren immers rechts gaan stemmen. Een vergelijkbare

observatie wordt door Paul Krugman gemaakt wat het monetarisme betreft (de economische doctrine die het fundament vormt voor de huidige bezuinigingspolitiek) en de overtuiging dat de overheid zelf geen werkgelegenheid kan scheppen. Deze doctrine is zo dominant, aldus Krugman, omdat zij ook een politieke functie heeft: de enige oplossing voor de crisis binnen dit denkkader is door herstel van vertrouwen van het bedrijfsleven. Het gevolg is dat het grootbedrijf in tijden van crisis een vergrote macht heeft, omdat het de voorwaarden van herstel kan dicteren aan overheid en samenleving.

Rechts denkt al veel langer op een dergelijke strategische wijze. Het gevolg is dat er nauwelijks beleidsruimte meer is voor een linkse koers. De democratische bewegingsruimte is inmiddels stevig ingesnoerd, bijvoorbeeld door verordeningen op Europees niveau, zoals het stabiliteitspact. Linkse strategische hervormingen zouden als doel moeten hebben dergelijke restricties te doorbreken en de ruimte voor linkse politiek structureel te vergroten. Of in bredere zin: de onderhandelingspositie van de bevolking ten opzichte van het grootbedrijf te verbeteren. Linkse politiek gaat uit van een verlangen om de verloren democratische controle over de economie weer terug te winnen. Voorbeelden daarvan zijn de campagne tegen belastingparadijzen en de poging om democratische controle te krijgen over waar onze pensioenen in geïnvesteerd worden. Het Nederlandse pensioenvermogen zou door vergroting van zeggenschap van haar inleg-

gers aan de basis kunnen staan van een *New Green Deal* op nationaal niveau – een project gericht op het herstructureren van de economie in het kader van klimaatverandering – in plaats van te zijn uitbesteed aan de ontransparante machinaties van bankiers in Londen. Op Europees niveau kan een vergelijkbaar investeringsprogramma bijdragen aan het bestrijden van de onevenwichtigheden tussen Noord en Zuid.

5

**Links heeft behoefte aan een agenda die sectorale belangen en sentimenten weet te verzoe-
nen: de belangen van hoog- en
lageropgeleiden, de rode en de
groene agenda, het nationalisme
en het internationalisme.**

Linkse politiek kan enkel effectief zijn, als het de belangen van hoger- en lageropgeleiden weet te verenigen in een programma en een daaruit voortvloeiende dominante coalitie. De afgelopen decennia is er een tendens ontstaan waarbij partijen zich zijn gaan toeleggen op het vertegenwoordigen van sectorale belangen van voornamelijk hoger- (GL) of juist lageropgeleiden (SP), van enkel sociale of juist groene doelstellingen, van de nadruk op het nationale karakter van de democratie of juist de noodzaak van internationalisme. Zo is een wat verzuurde verhouding ontstaan, met negatieve commentaren over en weer. Er is een behoefte aan een agenda die deze kloof overstijgt, door sociale en groene politiek met elkaar te combineren, door op Europees debat niet

de tegenstelling nationalist-kosmopoliet, maar die tussen links en rechts centraal te stellen en gezamenlijk verlinksing van nationale en internationale politiek voor te staan. Het afgelopen decennium kenmerkte zich door een heropleving van de nationale identiteit, die aan de hand van het migratiedebat werd afgezet tegen de cultuur van minderheden. Als we het over Nederland en de Nederlanders hebben, dan denken veel mensen enkel aan blanke autochtonen, minderheden zijn in de publieke perceptie hier te gast. Dat moet veranderen. Nationalisme is altijd een wat vies woord gebleven voor links. Het is echter belangrijk voor links om een eigen, vooruitstrevende, egalitaire en inclusieve variant van de nationale identiteit te formuleren, waar minderheden een integraal deel van uitmaken. Deze nationale identiteit gaat uit van progressieve grondwettelijke waarden als vrijheid en gelijkheid, en kan zo bijvoorbeeld tegen het conservatieve nationalisme van de PVV afgezet worden, die de grondwettelijke godsdienstvrijheid in twijfel trekt.

6

Seksuele, sociaaleconomische en culturele emancipatie blijft één van de meest prangende politieke vraagstukken van dit moment.

In de afgelopen veertig jaar is de overheid steeds meer betrokken geraakt bij de emancipatie en integratie van minderheden. Dit heeft geleid tot verplichte homovoorlich-

ting op school, een verplichte inburgeringscursus voor migranten, het verplicht toelaten van vrouwen tot de SGP en een zogenaamde 'emancipatiemonitor' waarin de overheid de emancipatie van verschillende minderheden meet en weegt.

Betrokkenheid bij de maatschappelijke kansen van minderheden is een waardevol gegeven, maar in de huidige situatie, waarin moslims wordt voorgehouden dat ze 'onze homo's' leuk moeten vinden, waarin homo's wordt verteld dat ze er 'natuurlijk' bij horen maar liefst wel 'normaal' moeten doen, en waarin geloof wordt gedoogd zolang het niet tot 'intolerantie' leidt, dient zich de vraag aan wanneer betrokkenheid bij minderheden omslaat in het voorschrijven van gewenst gedrag. Een overheid dient een gelijke toegang tot de samenleving te waarborgen en discriminatie te bestraffen. Maar als zij simpelweg verbiedt wat zij onwenselijk acht, verkiest ze uniformiteit boven gelijkheid, en politieke correctheid boven een open maatschappelijk debat.

/

Imprints, Collages & Decollages

· pagina's hiernaast

De Griekse kunstenaar Kostas Christopoulos maakte een serie collages van verschillende krantenknipsels, waarmee hij commentaar geeft op de politieke ontwikkelingen in zijn land en in de wereld.

Christopoulos: "Door een laag van het papier te verwijderen ontstaat een vaag doorschijnend effect. Met deze combinatie van beelden, teksten en hun bewerking wil ik laten zien dat Europa een complex geheel is van verschillende werkelijkheden, gedachten en politieke bewegingen. Mijn eigen kritiek op het neoliberale beleid laat ik wel doorschemeren, maar het gaat toch in de eerste plaats om het statement dat Europa geen statisch geheel is, maar een voortdurend veranderende combinatie van verschillende tradities die met elkaar een eigen dynamiek creëren."

In 2014 tentoongesteld in Zoumboulakis Galleries in Athene.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor · pagina 30-33

In het hoofdkwartier van een oude verlaten kazerne in Kodra maakte Kostas Christopoulos met rokende kaarsen een plafondschildering. Hij legt uit: "Het is een Griekse traditie om met een kaars een kruis bij de ingang van je huis te tekenen na de viering van de opstanding met Pasen. Ik nam deze gewoonte als uitgangspunt voor dit project, waarin ik op een abstracte manier het ontstaan van de moderne Griekse nationale identiteit probeer te vertellen. Op een gegeven moment las ik een beroemd boek over het Griekse recht, dat in 1806 onder de titel *Elliniki Nomarchia* anoniem in Italië verscheen en wordt beschouwd als het begin van de Griekse verlichting. Ik realiseerde me dat de moderne Griekse nationale identiteit een complexe samenstelling van allerlei verschillende ideeën en stromingen is. De muurschildering bestaat uit een reeks van verhalen, onderverdeeld in episodes. De eerste toont takken, geweren, scherpe objecten, vlammen enzovoort. Alle verhalen komen samen in een beeld van takken waar vogels op zitten en waaruit blaadjes maar ook vlammen groeien. Dat motief is afkomstig uit de Griekse folklore."

In 2014 tentoongesteld in Kalamaria, Thessaloniki.

Heute schon ein Global Player. Sie auch.

Die Grenzen der

LA LUTTE
CONTRE
LA CLASSE...

LA LUTTE
CONTRE LA CLASSE...
C'EST

Laat terroristen niet bepalen wie onze helden zijn

Als reactie op aanslagen en Parijs en Kopenhagen stelt links zich pal achter de vrijheid van meningsuiting. Dit debat heeft verdieping nodig. Want hoe zit het met de gelijkheid? Links moet het verhaal van de botsing der culturen weerspreken.

Door **Bart Top**

Wie weet nog dat er een tijd was dat de VVD zich hard maakte voor de emancipatie van de islam in Europa, een tijd waarin uitgerekend Frits Bolkestein probeerde met zijn paladijn Oussama Cherribi een liberale islam in Nederland te bevorderen door een leerstoel te creëren voor de Parijse hoogleraar Islamitische Filosofie Mohammed Arkoun? Na 9/11, Fortuyn en Verdonk wil niemand er meer van weten. Zich inlaten met de islam, dat past niet meer bij de VVD van nu.

De verschuiving binnen de VVD is ook bij links te zien. De agenda van partijen als PvdA en GroenLinks bestond vanaf de jaren negentig tot 2008 zo ongeveer uit het zo ongemerkt mogelijk opschuiven naar de rechts-liberale agenda. Van de vrijheid, gelijkheid en broederschap bleef alleen de vrijheid op het banier staan. Dertig jaar nadat in Frankrijk de bekende leuze *Touche pas à mon pote* opkwam, kleurt de leus *Je suis Charlie* het (virtuele) landschap. Waar de jongerenbeweging toen schreeuwde om integratie en het aanpakken van de *banlieues*, sluiten de rijen zich nu om de vrijheid van meningsuiting. Waar toen het accent lag op gelijkheid en het tegengaan van discriminatie, is nu bij sterk toegenomen maatschappelijke ongelijkheid vrijheid het parool.

Grensoverschrijding

Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid zijn op zich uiteraard geen rechtse onderwerpen. Integendeel. Het zijn moeizaam op overheden bevochten rechten voor wie misstanden aan de kaak wil stellen. Zij worden pas 'rechts' als het concept vrijheid in een dominante verhouding gebruikt wordt om de vrijheid van anderen te beperken. Is dat nu het geval? Op voorhand is vast te stellen dat de discussie over de vrijheid van meningsuiting op dit moment geen vrijblijvende, filosofische kwestie is. Zij spitst zich in een heel specifieke context toe op het recht

het afbeeldingstaboe in de islam te schenden. Het schijnt op dit moment de ultieme en enige lakmoesproef om die vrijheid van meningsuiting te toetsen.

Dit discours over de islam, de vrijheid van meningsuiting en het recht op kwetsen begon voor ons in Nederland met de zogenaamde Rushdie affaire in 1989, die geruime tijd na het publiceren van de *Duivelsverzen* losbarstte. Rushdie zelf benadrukte altijd dat hij nooit de intentie had om moslims te kwetsen en distantieerde zich niet van de islam. Rushdie was en is eerder een multiculturalist die werelden confronteert zonder ze boven elkaar te stellen.

Niet de intentie van Rushdie, maar de geweldadige reactie op de aantasting van het taboe werd vervolgens het uitgangspunt van latere interventies, zoals *Submission* in 2004, de cartoons in de *Jyllands-Posten* in 2006 en Wilders' *Fitna* in 2008. In deze gevallen ging het bewust om het aanvallen van de islam door een taboe aan te pakken, met sinds Rushdie een gegarandeerde bonus van heldendom en martelaarsschap. Waar Rushdie als schrijver onbewust speelde met de grenzen van de godsdienst waarmee hij was opgegroeid, werden hier bewust de grenzen overschreden vanuit een verwerping van de godsdienst zelf. Een oefening in vrijheid werd met een heel andere intentie gekopieerd. Je zou kunnen zeggen: een links project, gericht op emancipatie, werd omgevormd tot een rechts project ter adstructie en versterking van de *clash of cultures*.

Shock and awe

Submission – en later *Fitna* – pasten bij de 'liberale jihad' die Hirsi Ali met haar toenmalige VVD-collega Wilders begonnen waren, een poging de in hun ogen inherent geweldadige moslimideologie in de kern te bestrijden door het voorwerp van verering te ontheiligen. Dat het ook in de cartoonkwestie de bedoeling

was om een *clash* te veroorzaken, vertelde de hoofdredacteur van de *Jyllands-Posten*, Flemming Rose, op 20-2-2006 in *NRC-Handelsblad*. Hij had de cartoonisten gevraagd om een 'islamitisch taboe' te schenden 'om de zelf opgelegde grenzen aan de meningsuiting, die krapper leken te worden, te verruimen'. Zo wilde hij de moslims integreren in 'de Deense satirische traditie'.

Hier ging het duidelijk om iets anders dan om tekenaars die in vrijheid reageren op de wereld. Een hoofdredacteur nodigt hen uit een taboe te schenden vanuit een klip en klaar politieke agenda, gericht op hardhandige assimilatie. De journalist wordt activist die tolerantie eist van de moslims ten opzichte van de seculiere intolerantie die hij voor Deense cultuur verslijt.

Op dat moment is niet alleen de vrijheid van meningsuiting aan de orde maar mag van links én rechts ook een oordeel over dit project gevraagd worden: delen we het uitgangspunt van geforceerde assimilatie en steunen we de *shock-and awe* strategie? Het gaat hier niet om de vraag of kunstenaars cartoons mogen maken en media cartoons mogen publiceren, die vrijheid is er. Het gaat hier om de vraag hoe vanuit progressieve uitgangspunten de maatschappelijke en politieke reactie zou kunnen en misschien wel moeten zijn.

Anders dan in Nederland, waren de media in Angelsaksische landen daar in 2006 heel duidelijk in: het project werd niet gesteund, de cartoons niet gepubliceerd. De Internationale Federatie van Journalisten (IFJ) noemde de cartoons *deeply offensive to many Muslims* en riep media op acties te vermijden die in eigen land of elders tot spanningen tussen de gemeenschappen zouden leiden.

In Nederland was de reactie van de meeste politieke partijen en media anders. Zonder enige analyse van de bedoelingen van de *Jyllands-Posten* toonden

veel media de cartoons als reflexmatige steun aan de bedreigde tekenaars.

Er waren betrekkelijk weinig tegenstemmen. De betreurde journalist Michael Zeeman probeerde het op 11-2-2006 in de *Volkskrant*: “Onder de huidige verhoudingen moet ermee gerekend worden dat een opvatting of een spotprent, zodra die in de openbaarheid komt, een eigen leven gaat leiden en wordt onderworpen aan talloze interpretaties en manipulaties. Vrijheid van meningsuiting is nooit een statisch gegeven en met de evolutie van de context waarin die wordt beoefend evolueren ook de verantwoordelijkheden van de pers. Verantwoordelijkheid kan dan verkieslijker zijn dan vrijheid.”

De eminente socioloog J. Van Doorn schreef: “Verdere escalatie is alleen te voorkomen, indien we er in slagen de massa van de gematigden aan beide zijden van de kloof te winnen voor een politiek van de-escalatie. Dat zal alleen lukken als we de gevoeligheden van de gematigden ontzien en de fanaten in beide kampen in de tang nemen. De huidige relativistische moraal van ‘alles mag gezegd worden’ zal daaraan moeten worden opgeofferd. Gezien de zaak die op het spel staat, geen groot verlies.” (NRC 18-2-2006) Het waren wegstervende stemmen in een zee van borstklopperige dapperheid.

Heilige graal

Na de barbaarse aanslag van begin 2015 in Parijs domineerde opnieuw de reflex op te komen voor wie als martelaren van het vrije woord werden beschouwd. Premier Rutte sprak op de Dam over twaalf vermoorde ‘poortwachters van de vrijheid’. Nederland stond massaal achter de leus *Je suis Charlie Hebdo* en zelfs kinderen op school werd gevraagd of ze ‘Charlie’ waren. De massale steun onttrok het gebrek aan aandacht voor de Joodse doden in de kosjere supermarkt aan het oog. Deze

werden blijkbaar als *collateral damage* gezien.

Niemand riep *Je suis Juif* en waar de volgende Charlie Hebdo een mega-oplage haalde, was er geen stormloop op kosjere producten.

Op zo’n moment is het oppassen: als het ene feit genegeerd wordt en het andere opgeblazen. De mensen in de supermarkt werden vermoord omdat de dader ervan uitging dat ze Joods waren; de politieagent omdat hij in de weg stond en de tekenaars vanwege de publicatie van onwelgevallige cartoons in hun blad. Door de cartoonisten als ‘poortwachters van de vrijheid’ centraal te stellen verdween uit het oog dat de terreur zich uiteindelijk tegen iedereen richt die niet achter jihadistische opvattingen staat. Waar zich de mogelijkheid voordeed grote groepen in te sluiten door de diversiteit aan slachtoffers centraal te stellen, hamerden politici en media hier te lande vooral op het aambeeld van de vrijheid, verbeeld in de reproductie van de cartoons.

Het valt op dat dit vrijheidsdiscours bijna net zo’n fundamentalistisch karakter kreeg als het gedachtegoed aan de overzijde. Zo wordt – ook op links – tegenwoordig vaak gezegd dat ‘de vrijheid van meningsuiting een en ondeelbaar’ is. De term werd in de jaren tachtig geïntroduceerd door Theo van Gogh, maar duikt later steeds vaker op.

Wie de oorsprong van het begrip ‘een en ondeelbaar’ zoekt, komt uit bij gesloten wereldbeelden, theocratische opvattingen binnen het jodendom en christendom en bij nationalistische vertogen. Door de vrijheid van meningsuiting zo voor te stellen, wordt zij een heilige graal in plaats van een groot goed dat de burger beschermt tegen overheden, zoals in een progressief discours.

Degenen die de vrijheid van meningsuiting als absoluut zien, richten hun pijlen dan ook niet op de overheid – die immers ook deze retoriek bezigt – maar op degenen die de publicatie en wijde verspreiding

/

Dit vrijheidsdiscours kreeg bijna net zo’n fundamentalistisch karakter als het gedachtegoed aan de overzijde.

van de cartoons ter discussie wensen te stellen. Zij krijgen het verwijt van slappe knieën, inbinden voor terreur of zelfs heulen met de vijand en landverraad.

Een treffend voorbeeld was de actie van Paul Scheffer, half februari 2015, om niet naar een debat op Journalistenschool Windesheim te komen omdat het hoofd van die opleiding, Bas Mesters, de Charlie Hebdo met Mohammed-cartoon van het aankondigingsaffiche had verwijderd. Dit leidde in Scheffers ogen tot een 'onoverkomelijk meningsverschil'. Hij vond dat er 'ergens een grens moet worden getrokken in het toegeven aan angst'. In *de Telegraaf* voegde hij toe: "Juist nu de vrije meningsuiting onder druk staat als het om de islam gaat, moet die worden verdedigd." In de opvatting van Scheffer moeten de cartoons steeds weer opnieuw worden vertoond. Wie daarvoor bedankt verzaakt de strijd. Dat Mesters niet uit angst maar prudentie had gehandeld werd hoonlachend weggewuifd.

Haakneuzen

Maar welk geluid wordt hier gesmoord? In het debat had Scheffer zijn opvattingen luid en duidelijk kunnen verwoorden. Werkt het niet eerder zo: de moord op Van Gogh verkleinde de ruimte om zijn opvattingen en scheldcanonnades te kritiseren en af te wijzen. De moord op de halve redactie van Charlie Hebdo maakt het lastiger vraagtekens te zetten bij hun werkwijze, terwijl daar wel reden toe is. Cartoons hebben als genre een bonte geschiedenis. De cartoon kan scherp zijn als een mes, wisten ook totalitaire bewegingen in het verleden. De Joden in *Der Stürmer* hadden dezelfde haakneuzen en dreigend voorkomen als sommige Mohammed-afbeeldingen. Losgezongen uit de veilige omgeving van een specifieke uitgave kunnen cartoons een heel ander effect krijgen dan een tekenaar ooit bedoelde of vermoedde, onderdeel worden van (anti-)propaganda. In de prak-

tijk worden ze het ook: een propagandawapen in de *clash of cultures*.

Er is nog iets ernstigs met die Mohammed-cartoons. Ze refereren behalve aan een ludiek trappen tegen heilige huisjes ook aan een progressief noch liberale, barbaarse traditie van stammen, volkeren en religies om elkaars heilige plaatsen te vernielen, schedels te scalperen, tempels en beelden op te blazen, zoals de Taliban de Boeddha's van Bamyān vernietigden en dichterbij onze eigen Taliban van de zeventiende eeuw, de protestanten, in Nederland huishielden tijdens de beeldenstorm. De Prins van Oranje zei daarover toen hij in 1580 de vernieling van de Heilige Stede, een kerk aan het Rokin zag: "Doen sy dit aen 't ghewijde, wat sal 't van de reste wesen?" Hij wist hoe het aantasten van de godsdienstige symbolen de wederzijdse haat kon voeden.

Inhakken

Gaan de associaties te ver? Zeker, in de cartoons wordt geen geweld gebruikt, ze staan ver af van het fysiek geweld tegen medemensen. Maar de vraag is wel gewettigd of het vernietigen van beelden erger is dan een (schunnig) beeld maken van wat de gelovige beeldloos wil houden. Een Mohammed-cartoon is het negatief van een beeldenstorm.

Dit is ongetwijfeld een heftige uitspraak. Maar juist het opeisen van het recht op kritiek op deze bruut vermoorde burgers beschermt de vrijheid van meningsuiting van alle burgers, niet het zwijgen daarover. Als de terroristen al een doel hebben met hun acties dan is het een wig drijven tussen bevolkingsgroepen, het discours verscherpen, onoverbrugbare tegenstellingen creëren. De grootste bedreiging voor terrorisme is gematigdheid, de grootste angst van extremisten samen thee drinken, het beste wapen tegen radicalisering is respect.

Een progressieve samenleving kan hier iets mee.

/

Rechts heeft het recht op vrije meningsuiting instrumenteel gemaakt voor een aanval op de islam.

Een fundamentalistische benadering van vrijheid zonder aandacht voor cohesie biedt weinig perspectief. Als media een zekere maatschappelijke verantwoordelijkheid durven nemen, zullen zij iets anders moeten doen dan inhakken op religieuze symbolen. Persvrijheid is ook de vrijheid van de pers om een nieuwe, perspectiefvolle agenda van integratie via emancipatie op te stellen. Zo krijgen stemmen die nu nauwelijks gehoord worden meer ruimte. De stemmen van hervormers binnen de islam, de stemmen van al die mensen die in het onderwijs en in maatschappelijke organisaties, tegen de wereldwijde polarisatie in, proberen achterlijkheid, achterstand en achterstelling te bestrijden. Hun recht op vrijheid van meningsuiting is zinloos als die niet in de media tot uiting komen.

Erkend

Binnen links is het middenveld cruciaal, de burgers die zich inzetten voor emancipatie en gelijkberechtiging. De politieke partijen moeten daar vorm aan willen geven. Als links een rol van betekenis wil spelen dan moet het begrijpen dat wij leven in een wereld waarin de mondialisering tot stilstand is gekomen, waarin waarden als democratie, mensenrechten en het vrije woord in dat project in grote delen van de wereld zwaar gecontamineerd geraakt zijn, omdat zij verkondigd werden onder condities die deels werden bepaald door 's werelds grootste monopolies, met vaak excessief wapengeweld en barbaarse martelingen.

Links moet zich daarom ver afwenden van het idee van de *clash of civilizations*, het denken dat uitgaat van de onveranderlijkheid van cultuur. Rechts probeert met een exclusief vrijheidsbegrip het eigen gelijk te bewijzen en heeft het recht op vrije meningsuiting instrumenteel gemaakt voor een aanval op de islam, gebruikt de Mohammed-cartoons als hef-

boom. Links moet zich daar aan ontworstelen door de huidige grondwet, inclusief het door rechts *de facto* aan de dijk gezette artikel 1, te omarmen en te praktiseren, omdat de in de grondwet neergeslagen wijsheid de burger vrijheid en verantwoordelijkheid biedt waarbinnen deze kan bewegen. Dankzij die grondwet kan links het juridische oordeel over overschrijdingen van de vrijheid van meningsuiting met een gerust hart overlaten aan de rechters. Tegelijkertijd zijn linkse partijen vrij in hun politieke oordeel over de omgangsvormen in de samenleving, waarin respect voor iedereen die zich binnen de grenzen van de wet beweegt voorop staat, ongeacht afkomst of godsdienst. Hoe meer joden, christenen, vitalisten, ietsisten, atheïsten, moslims, socialisten, Yezidi's, Hindoes zich veilig en erkend zullen voelen, des te geringer de kans op extremistisch geweld. Die veiligheid ontstaat alleen als iedereen verantwoord omgaat met z'n vrijheid en de grenzen daarvan onder ogen ziet. Links moet daarom niet blijven zwelgen in de mantra van de ondeelbare vrijheid, links moet opnieuw beginnen waar Bolkestein stopte.

\

Bronnen

F. Bolkestein, M. Arkoun, *Islam en de Democratie. Een ontmoeting*, Amsterdam / Antwerpen, Contact 1994.

Evelien Gans, 'Over gaskamers, joodse nazi's en neuzen', in: Peter R. Rodrigues en Jaap van Donselaar (red.), *Negende Monitor Racisme & Extremisme*, 2010, p. 136.

www.begijnhofamsterdam.nl/mirakel/de-heilige-stede
(citaat Willem van Oranje)

Een linkse agenda voor **de verzorgings**

“Links moet weer uit zijn schulp kruipen”, zei Bram van Ojik op het laatste GroenLinks congres in februari. Terecht, want veel te lang heeft links zich laten leiden door een rechtse agenda. Ook wat betreft de verzorgingsstaat.

Door **Femke Roosma**

De afgelopen decennia heeft links zich gevoegd naar de neoliberale boodschap dat collectieve voorzieningen aan de markt overgelaten moeten worden en dat moet worden ingegrepen in de ‘te genereuze’ sociale regelingen. Een alternatief zou er niet zijn. Links is de grip op het debat over sociale zekerheid en sociale voorzieningen kwijt en komt niet verder dan pleisters plakken op rechtse wonden. Een linkse agenda voor de verzorgingsstaat is hard nodig.

Holle belofte

Al sinds de jaren tachtig staat de verzorgingsstaat onder toenemende politieke druk van bezuinigingen op de sociale zekerheid en op voorzieningen. Risico's worden via werkgevers op werknemers afgeschoven en sociale taken worden geprivatiseerd. De rechtvaardiging voor deze bezuinigingen door rechtse, maar ook door linkse partijen was dat hervormingen van de verzorgingsstaat noodzakelijk en onvermijdelijk zijn in de context van globalisering, vergrijzing en individualisering, en door de fiscale druk van het Stabiliteits- en Groeipact.

Zo privatiseerde de PvdA onder het motto ‘werk, werk, werk’ tijdens Paars belangrijke delen van de sociale zekerheid (Ziektewet, re-integratie) en worden de recente megabezuinigingen op de zorg en sociale zekerheid verantwoord met de holle belofte van ‘de Participatiesamenleving’. GroenLinks stemde in het begrotingsakkoord 2012 onder andere in met versoepeling van het ont-

slagrecht en verhoging van het eigen risico in de zorg.

Lui

Ondanks deze politieke druk blijft de maatschappelijke steun voor de verzorgingsstaat groot. Mensen steunen het herverdelen van inkomen, het delen van sociale risico's en het bestrijden van armoede en zien daarin een prominente rol voor de overheid weggelegd. Maar mensen zijn ook kritisch over onderdelen van de verzorgingsstaat: veel mensen hebben de indruk dat die misbruikt wordt, bureaucratisch is en inefficiënt. Ook heerst het beeld dat de verzorgingsstaat de armen ‘lui’ maakt en dat het vooral de middenklasse is die opdraait voor de kosten. Deze beeldvorming wordt gevoed door het huidige politieke debat en de huidige politieke keuzes. Op termijn ondermijnen ze het draagvlak voor de verzorgingsstaat.

Kortom: links is meegegaan in de rechtse visie op de verzorgingsstaat: het privatiseren van sociale voorzieningen, collectieve risico's bij de markt leggen en een klein vangnet voor de allerarmsten. Zonder de ambitie volledig te zijn, benoem ik hier drie thema's met betrekking tot de verzorgingsstaat (armoedebeleid, arbeidsmarkt en sociale zekerheid, en de zorg) waarop links weer het initiatief zou moeten nemen en échte linkse alternatieven moet aandragen. Het discours, het beleid en de prioriteiten moeten radicaal anders, anders smelt het draagvlak voor collectieve herverdeling en risicosolidariteit.

staat

Pesten

Werk is de beste weg uit armoede, een uitkering maakt afhankelijk en daarom moeten mensen zoveel mogelijk gestimuleerd worden om uit de bijstand te komen en aan het werk te gaan, als het moet met drang of dwang. Deze gedachte wordt breed gedeeld en zowel door rechts als links verkondigd. De mythe dat een moeder met een bijstandsuitkering beter kan rondkomen dan de hardwerkende Nederlander en daarom geen werk wil accepteren, is dan ook hardnekkig. Hoewel het Nibud al jaren concludeert dat gezinnen op bijstandsniveau structureel geld te kort komen, laat ook links zich vaak verleiden om de armoedeval meer te problematiseren dan de armoedeproblematiek zelf. Het argument dat werk voor een bijstandsgerechtigde niet loont, wordt al jaren ingezet om de bijstand verder te verlagen. Ook recent ingevoerde pesterijen, zoals de verhuisverplichtingen en kledingvoorschriften, zijn gestoeld op dit idee. En hoewel inderdaad (fatsoenlijk betaald, full time) werk de beste weg is uit armoede, is dat voor een groot deel van de bijstandsgerechtigden (zeker op korte termijn) niet weggelegd. Omdat er geen werk is of omdat mensen serieuze psychosociale beperkingen hebben. Sancties en regels om mensen aan het werk te pesten leiden niet tot werk, maar tot wanhoop en agressie.

Doordat mensen in de bijstand structureel geldgebrek hebben is de schuldenproblematiek de

afgelopen jaren enorm toegenomen. Schulden belemmeren mensen om werk te vinden, veroorzaken stress en zorgen er voor dat mensen niet meer helder denken en onverstandige keuzes maken, zo blijkt uit onderzoek (Mullainathan & Shafir, 2013). Maar nog al te vaak worden onverstandige beslissingen – nieuwe sportschoenen voor de kinderen kopen, terwijl er eigenlijk een tandartsrekening betaald moet worden – geframed als gebrek aan eigen verantwoordelijkheid. De maatregelen die mensen de uitkering uit moeten pesten, dragen bij aan een groeiend stigma van misbruik en luiheid en vergroten de schaamte om arm te zijn. Schaamte is contraproductief voor emancipatie en verdient armoedeproblematiek.

Verstrikt

Ook linkse partijen dragen bij aan de negatieve spiraal van schulden, stigma en schaamte. Linkse partijen wijzen er in hun verkiezingsprogramma's op dat 'de eigen verantwoordelijkheid van burgers om een redelijk aanbod van werk te accepteren' voorop staat (PvdA 2010) en dat 'tegenover geld van de gemeenschap een plicht tot participatie staat' (GroenLinks 2010). De oorzaken en oplossingen van armoede en schulden worden daarmee bij individuen gezocht. Links moet zich afvragen of deze individuele benadering van armoedeproblematiek de juiste is, nu zoveel mensen verstrikt blijven in schulden en armoede. Links zou tegenover het rechtse verhaal

van eigen verantwoordelijkheid een eigen links alternatief moeten zetten. Een alternatief dat juist kijkt naar de structurele, maatschappelijke oorzaken van armoede en schulden en daarin oplossingen zoekt.

Junkjobs

Met de afbouw van de verzorgingsstaat is er een duidelijke tendens naar flexibilisering van de arbeidsmarkt. Steeds meer wordt erkend dat die flexibilisering gepaard gaat met bestaansonzekerheid: mensen die van tijdelijke baan naar tijdelijke baan gaan, die junkjobs stape-len of zzp'er zijn tegen wil en dank. Mensen die permanent in onzekerheid leven over of ze over een maand nog werk hebben, of over twee maanden de huur of hypotheek nog kunnen betalen. Jarenlange pleidooien door rechts én door links voor deregulering, flexibilisering en privatisering van risico's in het kader van economische groei en het mantra 'werk, werk, werk', hebben zijn vruchten afgeworpen: Nederland is een van de landen met de meeste tijdelijke en flexibele arbeidskrachten (dertig procent van de werkende beroepsbevolking). De voordelen hiervan worden overigens betwist door onderzoekers: flexibilisering leidt niet tot meer werkgelegenheid en niet tot meer productiviteit.

Een van de aanwijsbare oorzaken van deze flexibilisering, is de (overigens succesvolle) poging van de politiek in de jaren negentig om het grote aantal arbeidsongeschikten terug te dringen.

Met verschillende opeenvolgende wetten (o.a. Wet WULBZ, Wet Pemba en Wet verbetering poortwachter) zijn arbeidsmarktrisico's verschoven van het collectief naar particuliere werkgevers: onder meer het risico op ziekte en arbeidsongeschiktheid en hulp bij re-integratie. In Nederland is een werkgever bijvoorbeeld twee jaar lang verantwoordelijk voor het doorbetalen van het salaris van een zieke werknemer. In Europa is dit gemiddeld zes weken. Een direct gevolg van deze wetten is dat werkgevers hun risico's doorschuiven op werknemers: sinds de invoering nam het aantal tijdelijke arbeidscontracten fors toe en maakten werkgevers veel vaker gebruik van uitzendkrachten.

Het privatiseren van het risico op arbeidsongeschiktheid heeft Nederland dus kampioen precair werk gemaakt. Helaas houdt vooral de PvdA nog vast aan het idee dat werkgevers dit soort risico's moeten dragen. Dat klinkt sociaal en links, maar het midden- en kleinbedrijf zal deze risico's blijven afwentelen op werknemers, vooral op werknemers met de zwakste positie op de arbeidsmarkt. Links kan dit niet langer negeren en moet afwegen of dit uiteindelijk de sociale zekerheid en arbeidsmarktpositie van werknemers ten goede komt. De vraag is welke risico's we als samenleving collectief willen dragen, wat we overlaten aan de arbeidsmarkt en tegen welke prijs.

Zorgwoud

Het voorkomen van een tweedeling in de zorg en het behoud van de solidariteit tussen ziek en gezond moet misschien wel bovenaan de linkse agenda staan. De sterker wordende samenhang tussen sociaaleconomische positie en gezondheid is niet alleen vanuit sociaal oogpunt iets wat het bestrijden waard is, maar kan op termijn leiden tot een tweedeling in de zorg. Aan de ene kant mensen met lage inkomens met een kleiner basispakket voor budgetprijzen, aan de andere kant mensen met hoge inkomens die vaker kiezen voor private zorg. Dit ondermijnt de solidariteit tussen ziek en gezond. In het groeiende zorgwoud van opties en aanbiedingen introduceren zorgverzekers al stiekem gedifferentieerde tarieven en risicoselectie. Promovendum adverteert schaamteloos met de slogan 'een zorgverzekering voor hoogopgeleiden'.

In plaats van te investeren in preventieve zorg en sociale geneeskunde om de gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden te verkleinen, zijn er de afgelopen jaren juist barrières opgeworpen naar preventieve zorg, zoals het steeds hoger wordende eigen risico en de steeds hogere eigen bijdrages. Linkse politici pleiten vaak voor inkomensafhankelijke eigen bijdrages, maar daar zit ook een addertje onder het gras. Het gevolg is namelijk dat private alternatieven voor bijvoorbeeld thuiszorg aantrekkelijker worden voor hoge inkomens. En inkomensafhankelijke zorgpremies, een nog geliefder

voorstel van linkse partijen, zullen op lange termijn het draagvlak voor zorgvoorzieningen voor ons allemaal ondermijnen, net als de nog altijd breed gedragen bereidheid daarvoor te betalen.

Gezondheidskloof

Want waarom zouden hoogopgeleide rijke gezonde mensen nog meer willen betalen voor zorg, terwijl het vooral de laagopgeleide armen zijn die de meeste kosten maken? De bezuinigingen in de zorg van de afgelopen jaren raken dan ook helaas vooral preventieve voorzieningen als maatschappelijke ondersteuning en welzijn, terwijl bekend is dat die voorzieningen bijvoorbeeld psychosociale problemen verhelpen en overgewicht tegen gaan, problemen waar bovengemiddeld veel mensen met een lagere sociaaleconomische positie mee te maken hebben. De gedachte dat sociale netwerken deze zorg kunnen opvangen, geldt wellicht voor mensen met een hogere sociaaleconomische positie; mensen met lage inkomens en lage opleidingen blijken die netwerken veel minder te hebben. Deze bezuinigingen zullen de gezondheidskloof tussen arm en rijk verder verdiepen en zo de solidariteit tussen ziek en gezond op het spel zetten.

Bezuinigingen op preventieve zorg lijken gemakkelijker uit te leggen aan de kiezer dan bezuinigen op het basispakket, en inkomensafhankelijke zorgpremies zijn misschien een ideologisch aantrekkelijk klinkende oplossing om de kosten in de zorg te drukken. Maar het zijn precies dit

De oplossingen van links lijken sociaal, maar zijn kunstgrepen in een rechtse context.

/

soort maatregelen die een collectief gedragen zorgstelsel ondermijnen. Links moet zich afvragen of het die prijs wel waard is.

Linkse kunstgrepen

De oplossingen die links de afgelopen jaren aandroeg voor de verzorgingsstaat lijken sociaal. Werk is de beste weg uit armoede. Werkgevers moeten de risico's voor werk en zekerheid dragen. En inkomensonafhankelijke zorgpremies zijn de oplossing voor het betaalbaarheidsvraagstuk. Maar het zijn uiteindelijk kunstgrepen in een rechtse context. Kunstgrepen die de gedachtes voeden dat armen lui zijn en misbruik maken van voorzieningen, dat de middenklasse altijd opdraait voor de kosten, en dat de bureaucratie verder uitdijt. Die gedachtes ondermijnen het draagvlak voor de verzorgingsstaat. Afnemend draagvlak zal leiden tot een ministelsel zoals rechts dat voor ogen heeft: geprivatiseerde sociale voorzieningen en een basisregeling voor de allerarmsten. Links moet zich inzetten voor een verzorgingsstaat die steunt op collectieve risicosolidariteit en gedeelde voorzieningen voor arm en rijk, voor ziek en gezond.

/

Literatuur

C. Albrekt Larsen, *The Institutional Logic of Welfare Attitudes, How Welfare Regimes Influence Public Support*, Ashgate Publishing Ltd, Aldershot 2006

R. Dekker, *Grenzen aan flexibiliteit*, Zeggenschap: Tijdschrift over Arbeidsverhoudingen, 2012

S. Mullainathan en E. Shafrir, *Scarcity: Why Having Too Little Means So Much*, Macmillan 2013

B. Rothstein, *Just Institutions Matter: The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*, Cambridge University Press 1998

G. Standing, *The Precariat, the New Dangerous Class*, Bloomsbury Publishing, London 2014

R. Walker, *The Shame of Poverty*, Oxford University Press 2014

Een *moderne*

Zonder organisatie geen politieke invloed. Maar het huidige ledenmodel van de politieke partij staat onder druk. Hoe kan links zich in de toekomst het best organiseren? Een overzicht van de opties.

Door **Josje den Ridder**

Als links in de nabije toekomst een rol van betekenis wil spelen, dan zal het op zijn minst proberen haar idealen (ook) via de representatieve democratie te verwezenlijken. Het doel van links zal zijn om kandidaten te verbinden rond linkse en progressieve idealen en onder kiezers steun te verwerven om met dat gedachtegoed op zoveel mogelijk politieke niveaus invloed te hebben. Om dat voor elkaar te krijgen is enige mate van organisatie nodig. Het gedachtegoed moet worden uitgewerkt, er moeten kandidaten worden geselecteerd en campagnes gevoerd. De meeste bestaande partijen in West-Europa organiseren dat met behulp van een ledenstructuur. Het zijn *leden*-partijen die ernaar streven om burgers formeel lid te maken van hun partij en die hun leden formele rechten geven om zeggenschap uit te oefenen.

Het model van de ledenpartij staat echter onder druk. Sommigen vinden leden een overbodige extra laag tussen kiezers en gekozenen. Anderen denken dat leden een wig drijven tussen kiezers en gekozenen omdat hun opvattingen sterk afwijken van die van kiezers. Naast deze – aloude – kritiek is er de laatste decennia discussie over nut en noodzaak van leden. Partijen hebben dankzij moderne communicatiemiddelen geen leden meer nodig om kiezers te bereiken. En dan zijn er nog de dalende ledentallen: steeds minder mensen sluiten zich aan bij een politieke partij. Kortom, ledenpartijen mogen dan wel de regel zijn, de vraag is of het ledenmodel nog van deze tijd is.

Tussen partijen

Martin Bosma, Kamerlid namens de PVV, vindt van niet. In zijn boek *De schijn-élite van de valse munters* schrijft hij “die 30.000 mensen die actief partijlid zijn in Nederland, waarom zouden die nou cruciaal zijn voor de Nederlandse democratie? Die ouderwetse ledenstructuur betekent ook het gevaar voor blindheid voor wat er in de samenleving gebeurt”. Ook voor-

linkse partij

malig GroenLinks-fractievoorzitter Femke Halsema lijkt vraagtekens te plaatsen bij het ledenmodel. De mede door haar bedachte fictieve politieke partij uit de VPRO-serie *De Fractie* moest een ‘moderne politieke partij’ zijn, ‘zonder leden’ (*de Volkskrant*, 12-1-2015).

Bosma en Halsema verschillen echter van mening over hoe een partij zonder leden er dan wel uit moet zien. Een moderne politieke partij is in de ogen van Bosma geen intern democratische partij. Wat hem betreft is een partij zonder leden “democratisch het meest zuiver”, omdat kiezers bij verkiezingen hun oordeel kunnen uitspreken over de partij en invloed niet is voorbehouden aan een select groepje leden. Hij lijkt de opvatting te delen dat democratie plaats vindt *tussen* en niet *binnen* partijen (Schattschneider 2004 [1942]). Halsema kiest voor een partijvorm waarin er wel sprake is van interne democratie, alleen is de zeggenschap niet langer voorbehouden aan leden: “iedereen [kan] zich op elk moment (...) aansluiten om bij te dragen”.

Alternatief

Als ‘links’ een rol van betekenis wil spelen, dan zal ze zich willen organiseren. Maar hoe?

Welke alternatieven zijn er? En: welk alternatief past uiteindelijk het beste bij een linkse en progressieve partij? Hieronder passeren heel kort vier (gestileerde) partijvormen de revue die voorkomen in de West-Europese praktijk. Bij de bespreking van die partijvormen richten we ons op het aspect van de interne democratie, en dan vooral op de vraag wie wanneer zeggenschap heeft binnen partijen en waarover.

De rondgang langs mogelijke partijvormen begint bij de bekende intern democratische variant van de ledenpartij: een model dat lang succesvol is geweest mogen we niet te snel bij het oud vuil zetten. De tweede vorm is een gemengd model waarin zowel leden als niet-leden een rol spelen: de *multi speed* partij. Daarna volgen twee partijmodellen zonder for-

mele leden, eentje waarbij kiezers mogen meestemmen en een vorm die sterk lijkt op het organisatie-model van de PVV, waarbij er geen interne democratie is.

Ledenpartij

Ledenpartijen komen in vele vormen en gedaanten. Ze kunnen veel leden hebben of weinig, hiërarchisch of losjes georganiseerd zijn, leden kunnen er direct of indirect zeggenschap hebben over de partij. Een linkse partij zou haar organisatie als ledenpartij kunnen voortzetten met veel zeggenschap voor individuele leden. Elk lid kan meepraten en meebeslissen over de kandidatenlijst, lijsttrekker, het verkiezingsprogramma, beginselprogramma, de statuten en reglementen. Meebeslissen kan op congressen en partijbijeenkomsten, maar ook via *online* discussiefora en internetstemmingen.

Het is niet zo dat een ledenpartij zich uitsluitend op haar leden richt en niet-leden (kiezers dus) alleen bij verkiezingen in actie mogen komen. De partij communiceert met kiezers via massamedia en via internet, doet opinieonderzoek en geeft kiezers de mogelijkheid om met haar te communiceren. Het blijft echter bij meepraten, niet-leden hebben geen stemrecht.

Het ledenmodel had en heeft voordelen. Anders dan vaak wordt gedacht, hebben leden nog steeds nut. Ze dragen bij aan de financiering, houden de organisatie draaiende en zijn het reservoir waaruit kandidaten worden gerekruteerd. Leden vormen bovendien een stabiele achterban en dragen zo bij aan de inhoudelijke stabiliteit in het gedachtegoed (Den Ridder 2014a).

Maar het traditionele ledenmodel kent ook nadelen. Er is discussie over de vraag waarom alleen dat steeds kleiner wordende clubje leden mag meebeslissen en het is de vraag hoe effectief een intern democratische ledenpartij is op het electorale toneel. Een meer centraal georganiseerde partij zonder interne

Steeds minder mensen sluiten zich aan bij een politieke partij, maar toch moeten we de ledenpartij niet te snel bij het oud vuil zetten.

\

democratie zou bijvoorbeeld beter in staat kunnen zijn om kiezers aan te spreken en eensgezindheid uit te stralen. Ook zou een model waarbij iemand zich langdurig aan één partij verbindt niet meer passen bij de moderne beweeglijke kiezer.

Multi speed partij

Ledenpartijen krijgen het verwijt dat ze hun maatschappelijke wortels verliezen en zoeken daarom naar manieren om nieuwe banden aan te gaan met kiezers. Zo ontwikkelen ze zich langzaam in wat Scarrow de *multi speed party* noemt. Deze partij kent een hoge mate van interne democratie en de besluitvorming staat deels open voor niet-leden.

Het formele partijlidmaatschap bestaat in deze partijvorm nog steeds, maar er zijn daarnaast andere vormen van partijpolitieke betrokkenheid met een officiële status. Zo zijn er ‘*light-leden*’, of ‘vrienden’ van de partij, mensen die tegen gereduceerd tarief lid zijn en minder of tijdelijke rechten hebben. Er zijn ‘*primary-kiezers*’, die geen lid zijn van de partij, maar bij open voorverkiezingen of inhoudelijke referenda een klein bedrag betalen om mee te mogen stemmen. En er zijn natuurlijk mensen die de partij volgen via (sociale) media en die mee mogen praten over koers en kandidaten, maar niet meestemmen. Deze groep krijgt in deze partijvorm meer aandacht.

De *multi speed*-partij stelt meer burgers in staat te participeren én om dat ook in een losser verband te doen bij de partij waartoe men zich op dat moment aangetrokken voelt. Het gevolg is dat de betekenis van partijpolitieke betrokkenheid verandert: het gaat niet meer alleen om het formele lidmaatschap, maar om alle relaties die burgers aangaan met (één of meerdere) politieke partijen.

De verbreding van de interne zeggenschap naar niet-leden zal het aantal formele partijleden verder doen dalen. Voorheen passieve leden zullen overstap-

pen naar ‘lichtere’ participatievormen. Een partij heeft dan minder vaste menskracht om een beroep op te doen en zal, binnen de huidige Nederlandse subsidiëwetgeving, minder overheidssubsidie krijgen. Een ander mogelijk probleem is dat de meestemende achterban van een partij minder stabiel is. Hoeveel niet-leden meedoen hangt af van de populariteit van het onderwerp waarover wordt gestemd en van de grootte van de achterban op dat moment. Die grootte verandert, omdat het electoraat volatiel is. Dit kan leiden tot inhoudelijke koerswijzigingen: een partij weet niet meer namens wie zij spreekt.

Netwerkpartij

De netwerkpartij heeft geen vaste en stabiele achterban zoals een ledenpartij, maar bindt een wisselend netwerk van mensen aan zich. Dat netwerk bestaat uit mensen die de partij volgen, meepraten en meebeslissen, maar anders dan bij de *multi speed* partij is geen van die mensen formeel lid. Diegenen die dat willen, kunnen (*online of offline*) meepraten over de standpunten van de partij, over de kandidaten en soms zelfs over de statuten en reglementen.

De term *netwerkpartij* verwijst ook naar het organisatie-model van de partij. Er is geen landelijke partij met afdelingen, maar een losser *franchise* systeem (Carty 2004). Hierbij kunnen lokale kandidaten of groepen van kandidaten die dezelfde ideeën hebben als de landelijke partij zich middels een contract aan de landelijke partij verbinden. Zij verplichten zich daarmee de landelijke uitgezette koers te steunen en dezelfde intern democratische waarden na te streven bij het opstellen van hun programma. Zo kan de partij toch op meerdere politieke niveaus meedoen aan verkiezingen.

Het voordeel van de intern democratische netwerkpartij is dat alle geïnteresseerde kiezers het recht hebben om mee te beslissen over de standpunten en de kandidaten van de partij en deze ook buiten verkie-

zingstijd ter verantwoording te roepen. Iedereen die dat wil kan bijdragen. De achterban van de partij wordt daarmee een stuk groter, al zal hij wisselend zijn.

De netwerkpartij heeft geen leden die zorgen voor financiële steun of mankracht, krijgt geen overheids-subsidie en is daardoor sterker afhankelijk van donaties en het werk van *professionals*. Enkele nadelen van de *multi speed* partij zijn bovendien in deze partijvorm nog sterker aanwezig: de achterban fluctueert sterker in omvang en achtergrond. Ook de lossere organisatie-structuur kan ervoor zorgen dat de partij inhoudelijk minder eensgezind en koersvast is en op de langere termijn daardoor minder stabiel.

Ledenloze partij

De vierde partijvorm verschilt van de andere drie omdat hij intern niet democratisch is. Leden noch kiezers hebben inspraak. Alleen de partijleider (in een PVV-achtig model) of een klein groepje politici gaat over de koers, kandidaten en statuten (vgl. Hopkin en Paolucci 1999). Kiezers kunnen bij verkiezingen op de partij stemmen en tussen verkiezingen door geld doneren, meepraten als de partij daarom vraagt of vrijwilligerswerk verrichten, maar ze hebben geen formele rechten om zeggenschap uit te oefenen.

Partijen die deze vorm aannemen zetten zich vaak af tegen gevestigde ledenpartijen en vinden het idee van leden ondemocratisch: het primaat ligt in hun ogen bij de kiezers. De afwezigheid van interne democratie kan praktische voordelen hebben: er is geen intern gesteggel en geen achterban die fungeert als tegenmacht. Daardoor kan gemakkelijker een duidelijk en voor kiezers herkenbaar profiel neergezet worden.

Een partij zonder leden en buitenparlementaire organisatie kent ook zo zijn problemen. Opvolgingskwesties zijn lastig en het is moeilijk om op verschillende politieke niveaus aanwezig te zijn en campagne te voeren. Dit brengt problemen met zich mee voor

de stabiliteit van de partij op langere termijn. Ook is er voor burgers geen participatie *tussen* verkiezingen mogelijk.

Wat wil links

Welke van de vier modellen past nu het beste bij een moderne linkse partij? Dat hangt af van de visie op democratie, participatie van burgers en de (electorale en inhoudelijke) doelen. Het hangt, kortom, af van wat 'links' is en wil zijn (vgl. Scarrow 2015: 20-21).

Is 'links' voor een representatieve democratie of streeft ze naar zoveel mogelijk directe democratie? Voorstanders van directe democratie zien intermediaire organisaties zoals partijen sneller als obstakels voor het bereiken van echte democratie (Van Biezen 2004: 9), partijleden worden als nog minder democratisch gezien. Hoe belangrijk is het dat burgers kunnen participeren in de representatieve democratie? Partijen mét interne democratie zorgen er voor dat leden of kiezers ook tussen verkiezingen door, op eigen initiatief, een rol kunnen spelen in de representatieve democratie. Zeggenschap van leden in interne partij-aangelegenheden is daarnaast een middel om buiten verkiezingstijd gekozen vertegenwoordigers verantwoording te laten afleggen. Wie hecht aan participatie, tegenmacht binnen partijen en verantwoording, zal daarom pleiten voor een partijmodel waarin leden of kiezers inspraak hebben.

De volgende vraag is dan *wie* waarover mogen meepraten. Dit hangt af van de vraag wie de partij wil vertegenwoordigen en wat haar doelen zijn. Ideologisch georiënteerde partijen halen hun legitimiteit uit hun ideologie en zullen van diegenen die meebeslissen verlangen dat zij de ideologie steunen. Om dat zeker te weten ligt een ledenmodel het meest voor de hand: het is als het ware een ideologische drempel. Partijen die een specifieke sociale groep representeren of als belangenvereniging optreden, zullen ook voor een

Wie hecht aan participatie, tegenmacht en verantwoording, zal pleiten voor een partijmodel waarin leden of kiezers inspraak hebben.

ledenmodel kiezen (Scarrow 2015: 21). Partijen die zichzelf zien als vertegenwoordigers van het electoraat als geheel of van uiteenlopende sociale groepen, kunnen daarentegen kiezen voor een gemengd model of de besluitvorming openstellen voor alle geïnteresseerde kiezers.

Naast deze meer ideologische vragen, zijn er ook praktische vragen. Hoe zorg je bijvoorbeeld dat niet-leden die meestemmen de partij ook echt een warm hart toe dragen en de partij niet zullen ‘kapen’?

Tegenmacht

Door niet-leden zeggenschap te geven binnen partijen vergroot links haar achterban, geeft ze een grotere groep burgers een formele stem en creëert ze de mogelijkheid om te participeren zonder een langdurige verbintenis aan één partij. Maar inspraak van niet-leden brengt ook risico's met zich mee: de mogelijkheid dat de achterban en daarmee de partij inhoudelijk en organisatorisch minder stabiel is. Het traditionele ledenmodel heeft nog steeds belangrijke voordelen: naast inhoudelijke en organisatorische stabiliteit leveren leden een belangrijke financiële bijdrage (en daarmee onafhankelijkheid) en mensen voor campagnes en kandidatenlijsten. Voor wie belang hecht aan participatie en georganiseerde tegenmacht, is er veel te zeggen voor een model met een stabiele, kenbare achterban die zich kan organiseren.

In een tijd van electorale volatiliteit en ledentallen die ook in 2014 weer gedaald zijn (DNPP 25.2.2015) is het van belang om na te denken over alternatieven voor de ledenpartijen, maar is het ook van belang om stil te staan bij de voordelen van het ledenmodel en te beseffen dat alternatieven ook niet probleemloos zijn. De conclusie dat een moderne linkse partij een partij zonder leden is, kan niet zonder meer worden getrokken.

Dit is een korte en licht bewerkte versie van een langere bijdrage, te lezen op www.bureaudehelling.nl/tijdschrift, of in de gelijk met deze Helling verschenen S&D.

Literatuur

- I. van Biezen, *De maakbare partijendemocratie? Over de (grond)wettelijke regulering van politieke partijen*, Universiteit Leiden, 2010.
- M. Bosma, *De schijn-élite van de valse munters. Drees, extreem rechts, de sixties, nuttige idioten, Groep Wilders en ik*, Bert Bakker, Amsterdam 2010.
- R. Carty, 'Parties as Franchise Systems. The Stratarchical Organizational Imperative', in: *Party Politics*, jrg. 10, nr. 1 (2004), p. 5-24.
- J.M. Den Ridder, *Schakels of obstakels. Nederlandse politieke partijen en de eensgezindheid, verdeeldheid en representativiteit van partijleden* (proefschrift), Leiden 2014.
- J. Hopkin en C. Paolucci, 'The business firm model of party organisation: Cases from Spain and Italy', in: *European Journal of Political Research*, jrg. 35, nr. 3 (1999), p. 307-339.
- K. Knols, 'Politiek spel. Reportage achter de schermen bij de fractie' *de Volkskrant*, 12 januari 2015.
- S.E. Scarrow, *Beyond party members: Changing approaches to partisan mobilization*, Oxford University Press 2015.
- E. Schattschneider, *Party Government. American Government in Action*, Transaction Publishers, New Brunswick 2004 [1942].

Syriza

brengt politieke strijd terug in Europa

Europa staat voor de keuze of zij populistisch links serieus neemt of zich uitlevert aan populistisch rechts. Links kan van Syriza leren dat politiek behoort te gaan om gelijkheid en waardigheid.

Door **Giorgos Katsambekis**

De machtsovername in Griekenland door de radicaal linkse partij Syriza was een schok voor de Europese publieke opinie. Voor progressieven links van het midden was die schok positief: ze wachtten al zo lang op een werkbaar alternatief voor de eindeloze reeks bezuinigingen. Aan de andere kant van het politieke spectrum, van sociaaldemocraten tot neoliberalen, was de schok juist negatief. Voor het eerst kreeg men te maken met een regering die het neoliberalisme met zijn quasi heilige wetten als 'deregulering' en 'concurrentievermogen' niet erkent. De nieuwe Griekse regering zoekt een alternatief discours; ze heeft termen als 'restrictief fiscaal beleid' en 'structurele hervormingen' vervangen door 'gelijkheid' en 'waardigheid'. Het verbaast dan ook niet dat de reactie van de heersende politici in Europa vijandig en hard was. Misschien zelfs harder dan Syriza verwachtte.

Duizenden Grieken gingen in Athene en andere Europese steden de straat op om de nieuwe regering te steunen. Het leek erop dat Syriza de show zou gaan stelen. Maar de Europese leiders willen zelfs de minste afwijking van het bestaande programma voor Griekenland niet accepteren, terwijl dit programma het land heeft geruïneerd en onbeschrijflijk veel sociale pijn heeft veroorzaakt.

Barsten

Inmiddels zijn de eerste onderhandelingsrondes voorbij en zijn we begonnen aan een eigenaardige wapenstilstand van vier maanden. Hoewel het erop lijkt dat Griekenland zo veel water bij de

wijn heeft gedaan dat het in feite verslagen is, is er toch iets veranderd. Door zijn optreden is Syriza erin geslaagd kleine, maar duidelijk zichtbare barsten te veroorzaken in het economische model dat de Europese Unie sinds de crisis in 2008 hanteert. Of deze barsten diepe scheuren zullen worden en tot een echte koerswijziging zullen leiden, is natuurlijk de vraag. Daarvoor is in elk geval meer tijd nodig en zal ook elders in Europa (met name in Spanje) het verzet tegen de bezuinigingen moeten toenemen.

Voorlopig staat de Syriza-regering er hopeloos alleen voor. Haar mogelijke bondgenoten durven de Duitse hegemonie vooralsnog niet ter discussie te stellen.

Intussen heeft Syriza wel bereikt dat het postdemocratische en zelfs antidemocratische karakter van Europa onomstotelijk aan het licht is gekomen. De nieuwe Griekse regering heeft immers een duidelijk mandaat van haar bevolking om het bezuinigingsbeleid – opgelegd door het beruchte 'memorandum' en gecontroleerd door de zo mogelijk nog beruchtere 'troika' – te beëindigen en een alternatieve weg te zoeken. Het doel: het verzachten van de sociale pijn, het keren van de humanitaire crisis en het herverdelen van welvaart ten gunste van de lagere- en middenklasse. Het middel: progressieve hervormingen van het niet functionerende Griekse belastingsysteem. Niet bepaald een radicaal-links programma! De gematigde sociaaldemocratische partijen hebben in hun 'gouden jaren' wel radicaler beleid doorgevoerd.

Ondanks dit programma en

dit mandaat was het nogal cynische antwoord van Griekenlands Europese partners een bot 'nee'. Syriza's voorstellen werden afgedaan als onverantwoordelijk en buiten de orde. Daarmee maakten de Europese leiders democratische verkiezingen tot een farce, een inhoudsloos ritueel zonder effect op het leven van burgers. Ze verwachten immers van de nieuwe Griekse regering dat deze exact hetzelfde beleid zou voeren als de vorige. Ze maakten zich geen moment druk over de democratische legitimering van dit beleid. Alleen de eis dat de Griekse regering zich strikt 'aan de regels' moest houden, telde. Ze gaven dus voorrang aan richtlijnen van de Eurogroep en aan maatregelen die van te voren waren vastgelegd door technocraten, tijdens top-onderhandelingen achter gesloten deuren. Het feit dat het electoraat van een soevereine lidstaat – in dit geval Griekenland – hun agenda zojuist op democratische wijze met overweldigende meerderheid had verworpen, leek de Europese leiders niet te interesseren.

Ook kon het ze blijkbaar niet schelen dat het EU-programma voortdurend zijn doelen had gemist, met een toenemende recessie, groeiende werkloosheid en een stijgende nationale schuld tot gevolg. De instituties die voor dit fiasco verantwoordelijk zijn bleken nauwelijks in staat tot ook maar een klein beetje zelfkritiek.

Hoop

Al deze dingen waren al bekend. Nieuw is dat na lange tijd nu op Europees topniveau publiekelijk wordt gesproken over de mogelijk-

heid om het anders te doen. Ook wordt eindelijk bediscussieerd dat Europa grove fouten heeft gemaakt met zijn 'reddingsprogramma' voor Griekenland en andere landen in de Europese periferie.

Zelfs als Syriza dus uiteindelijk verslagen wordt omdat het wordt gedwongen zich te voegen naar Europa's harde neoliberale leer, is een eerste kleine overwinning geboekt: politieke onenigheid, het hart van de democratische dialoog, is opnieuw binnengetrepen in de afgeschermd kamers van de Europese macht. Dankzij deze opening kan weer met passie over politieke alternatieven worden gedebatteerd. Gelijheid is het hart van de voorstellen van radicaal links in Europa. Alleen al de mogelijkheid van zo'n egalitaire agenda biedt de midden- en lagere klassen, die het hardst zijn geraakt door de crisis, weer hoop. Zo langzamerhand is die crisis zorgwekkend genoeg geen uitzondering meer, maar regel.

De nieuwe radicale linkse beweging heeft zijn hoop nu gevestigd op Syriza in Griekenland en Podemos in Spanje. Deze beweging is populistisch, maar de door haar gekoesterde waarden en nagestreefde doelen verschillen nogal van wat de laatste jaren onder de naam populisme bekend is geraakt. Ze pleit voor gelijkheid, participatie in de besluitvorming, democratische verantwoording, radicale herverdeling van welvaart en mensenrechten. Bedreigen deze doelen nu de democratische toekomst van Europa? Ze zijn een roep om radicalisering van de Europese democratie en om terugkeer van de in de vergetelheid geraakte waarde van sociale

gerechtigheid, tegenover individualisme en concurrentiestrijd.

'Alternatief'

De Europese *mainstream* politiek doet al het mogelijke om dit egalitair-linkse alternatief de kop in te drukken. Zij zou echter niet moeten vergeten dat intussen een ander 'alternatief' vanaf de zijlijn rustig zijn kans afwacht. Dit rechtse populisme speelt in op nieuw nationaal isolationisme, wakkert xenofobie en intolerantie aan en gaat uit van een elitaire visie van sterk leiderschap en hiërarchische samenlevingen.

Het is geen toeval dat de Europese verpersoonlijking van dit 'alternatief', Marine Le Pen, er als de kippen bij was om het Griekse verdrag met de Europese instituties af te keuren en te bestempelen als een beschamende nederlaag voor Griekenland.

Ze beschuldigde Syriza ervan dat het had toegegeven aan het 'Euro-dictatorschap' en daarmee zijn bevolking verraden. Zo bracht ze effectief over het voetlicht dat het Front National en zijn partners de enige realistische alternatieven zijn in dit ondemocratische Europa. Le Pen verbindt volkssoevereiniteit met nationale soevereiniteit en democratie met hernieuwd nationalisme. Deze politiek vormt pas echt een uitdaging, omdat het wel eens een bedreiging kon worden voor het Europa van democratie, vrijheid en tolerantie.

\

Dit artikel is geschreven op 4 maart. Latere ontwikkelingen zijn niet meer verwerkt. Uit het Engels vertaald door Sophie Lauwers en Erica Meijers.

■ Zwembadtuin

In het verlaten zwembad van een vervallen hotel op het Griekse eiland Lesbos ontstaat sinds 2012 een tuin. Planten banen zich een weg door de zwembadbodem: de natuur verniet wat door mensenhanden is gebouwd. Kunstenaar Christina Sgouromiti besloot de natuur een handje te helpen. Samen met de lokale bevolking heeft ze een groente- en bloementuin aangelegd. Wellicht ontwikkelen zich nog andere activiteiten in en rond het zwembad.

Het project verwijst naar de sociale, culturele en economische transformatie die het dorpje Molyvos op Lesbos heeft ondergaan. Ooit stond het zwembad symbool voor het toerisme dat Molyvos van een agrarisch dorpje veranderde in een kosmopolitisch resort. Na de economische crisis stortte het toerisme in: het zwembad werd een symbool van de vergane glorie. Sgouromiti toont met dit project de almaar veranderende relatie tussen natuur en toerisme.

VALUE:
Builds resilience

VALUE:
Extends the commons

STORY:
Cowry Collective timebank

STORY:
Marinaleda's direct action economy

SOLUTION:
Net metering

SOLUTION:
FIRE THE BOSS.
Regenerated workplaces

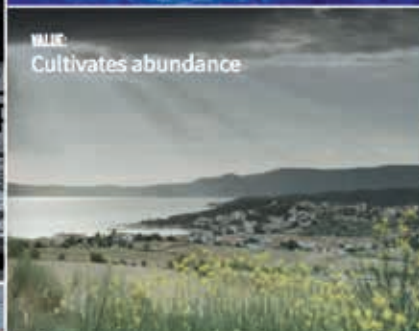
THEORY:
Stewardship

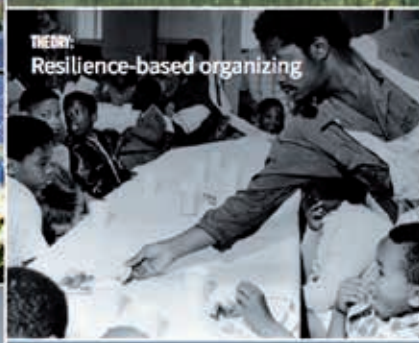
STORY:
The Great Lakes Commons

VALUE:
Cultivates abundance

THEORY:
Resilience-based organizing

THEORY:
The commons

STORY:
Cooperative Home Care Associates

SOLUTION:
Housing cooperative

STORY:
Initiative 136

STORY:
Thessaloniki's social solidarity clinic

STOP

de
groene
tunnel-
visie

Naomi Klein verbindt in haar boek *No Time* globalisering, privatisering en marktwerking met de bedreiging van klimaatverandering. Wat kunnen linkse partijen hiervan leren?

Door **Leo Platvoet**

<<
www.thischangeseverything.org is de website rondom het boek van Naomi Klein. Het onderdeel 'Beautiful Solutions' verzamelt verhalen, oplossingen en theorieën en bundelt krachten op weg naar een rechtvaardige, duurzame en democratische toekomst.

Bijvoorbeeld de Social solidarity Clinic in Thessaloniki, een bottom-up gezondheidszorg-project. Na de ontmanteling van de publieke gezondheidszorg op instigatie van de IMF en de EU, bleven zo'n drie miljoen Grieken en immigranten verstoken van goede zorg.

Naomi Klein heeft met haar jongste boek *No Time; Verander nu, voor het klimaat alles verandert* in 2014 een indrukwekkend derde deel toegevoegd aan wat beschouwd kan worden als haar levenswerk: het analyseren van de vele onrechtvaardigheden in de westerse samenleving, die wereldwijd een dramatisch effect hebben op de kwaliteit van het leven van miljarden mensen. In 2000 brak zij door met *No Logo; De strijd tegen de dwang van de wereldmerken*. In deze 'bijbel van de antiglobalisten' fileert zij de samenhang tussen neoliberalisme, globalisering, massacultuur en uitbuiting. In 2007 volgde *De Shockdoctrine; De opkomst van rampenkapitalisme*. Hierin ontleedt ze de ontketening van privatisering en marktwerking door economen van de Chicago School. Zij stortten met hun adviezen transitielanden als Polen, Zuid-Afrika, Rusland, Chili en, als cynisch dieptepunt, Irak, in een ongekende crisis van politieke desoriëntatie, economische ineenstorting en collectieve angst.

Nergens veilig

Internationaal, en ook in Nederland, worden haar boeken goed verkocht, hopelijk gelezen en positief gerecenseerd door de serieuze pers. Afgelopen november, tijdens het International Documentary Film Festival Amsterdam (IDFA), was de grote zaal van Tuschinski in *no time* uitverkocht, toen bekend werd dat Klein daar door Joris Luyendijk gedurende een kleine twee uur werd geïnterviewd. Deze publieke belangstelling staat in schril contrast tot de politieke. Toen Thomas Piketty met zijn *Kapitaal in de 21ste eeuw* ten tonele verscheen, was zijn ontvangst beduidend stormachtiger. Na een optreden in een uitverkocht Paradiso, werd hij door de GroenLinkse parlementariër Jesse Klaver uitgenodigd voor een ontmoeting met de Tweede Kamer. Piketty's boek is minstens zo dik en overtuigend als *No Time* van Klein. Maar minder grensverleggend.

Waar Piketty schrijft over het ‘heroveren’ van de controle door de democratie op het kapitalisme, betoogt Klein dat dit ‘model dat zo verraderlijk is dat je nergens nog veilig bent’ plaats moet maken voor een ‘volgende economie’. Waar Piketty terecht pleit voor een progressieve inkomstenbelasting en een wereldwijde vermogensbelasting, zet Klein in op een mix van (stedelijk) overheidsingrijpen en de veranderingskracht van talrijke bewegingen die, gesteund door progressieve krachten, die ‘volgende economie’ dichterbij moet brengen. ‘Het socialiseren van de energiesector’ gaf zij in Amsterdam als antwoord op de vraag wat links zou moeten doen.

Olie en smeer

In *No Time* relateert Naomi Klein globalisering, privatisering en marktwerking aan wat zij als een van de grootste bedreigingen van het leven op aarde beschouwt: de klimaatverandering.

Aan de hand van prangende voorbeelden laat zij zien hoe ver de milieuvernietigende kracht van de grote oliemaatschappijen reikt. Ze beschrijft de praktijken van Shell en consorten in Afrika, Europa, de VS en Canada, waar oliemaatschappijen olie en (schalie) gas winnen met smeergelden, geoliede lobbyactiviteiten, bluf en steun van gecorrumpeerde of laffe overheden. Maar vooral op grond van hun machtspositie: ‘als je natuurlijke hulpbronnen verkoopt waarop hele economieën zijn gebouwd – en de macht bezit om beleid dat echte alternatieven zou bieden te blokkeren – moeten de mensen je producten wel kopen, of ze je aardig vinden of niet’. Klein maakt gehakt van de ook bij links populaire opvatting dat de oliemaatschappijen betrouwbare, dan wel noodzakelijke partners zijn in het ontwikkelen van duurzame energie. Zij analyseert de vele honderden miljarden euro’s die Exxon, BP, Shell, Chevron en andere oliereuzen wereldwijd geïnvesteerd hebben in fossiele brandstofreserves die hen

de komende 25 tot veertig jaar in staat moeten stellen hun productie, en daarmee de tevredenheid van hun aandeelhouders, op peil te houden. De totale waarde van deze voorraad wordt geschat op negentienduizend miljard euro. Om de stijging van de opwarming van de aarde met twee graden in te tomen zou tachtig procent van de voorraad in de bodem moeten blijven. Geen wonder, zo redeneert Klein, dat de oliemaatschappijen vol in het geweer komen tegen ‘elk snippertje wetgeving’ dat emissies probeert in te dammen.

Wie de recente partijprogramma’s van PvdA, SP en GroenLinks ter hand neemt, leest vele ideeën om het gebruik van alternatieve energie te stimuleren. Maar de positie van de particuliere energiesector blijft nagenoeg buiten beschouwing. PvdA en GroenLinks willen dat belastingvoordelen en subsidies op fossiele brandstoffen worden afgeschaft en de SP vindt dat de netwerkbeheerders publieke bedrijven moeten blijven, maar dat is het dan ook wel. Ook in hun Europese verkiezingsprogramma komen de Shells van deze wereld goed weg.

Emissiezwendel

Klein heeft geen last van een groene tunnelvisie. Ze weerlegt de opvatting dat met slimme technieken, ontwikkeld door goedwillende bedrijven, de klimaatverandering gestopt kan worden. Tegelijkertijd zullen andere, veel machtigere, marktpartijen innovatieve manieren ontwikkelen om nu nog moeilijk bereikbare fossiele brandstoffen uit de aarde te halen, waardoor de emissiewinst van ‘groene’ innovaties vele malen teniet zal worden gedaan. Deze redenering is overigens niet nieuw. In het in 1972 verschenen ‘Milieuboekje’ hekelde de in 2013 overleden Bram van der Lek al de ‘tovenarsleerling’ gedachte, dat de technologie het wel zal oplossen. Hij constateerde dat veel bedrijven een januskop hebben en dat ‘het kapitalistische systeem’ door de tovenaarsleerling eerder versterkt

Klimaatceptici begrijpen de implicaties van de klimaatverandering beter dan links.

/

dan verzwakt wordt. ‘Milieu beheren is de maatschappij hervormen’ concludeerde hij, en dat is precies ook het credo van Naomi Klein, 42 jaar later.

Klein problematiseert nadrukkelijk de relatie tussen de klimaatverandering en de privatiseringsgolf, de oprukkende vrije markt doctrine en de groeiende tegenstelling tussen rijk en arm. Met talrijke, soms zeer wrange, voorbeelden toont ze aan dat bezuinigingen op publieke voorzieningen niet alleen de armsten treffen, maar dat deze tevens de rijken en machtige ondernemingen bevoordelen met onder andere een verhoogde emissie van koolstof als resultaat.

Klein bekritiseert de vrijhandelsakkoorden van de VS en de EU als een bedreiging van het klimaat én de democratie, omdat deze akkoorden bedrijven in staat stellen met succes processen te voeren tegen landen die nationale wetgeving willen doorvoeren om uitstoot in te dammen. Zij geselt het emissiehandelssysteem, dat een hele stoet zwendelaars naar ontwikkelingslanden heeft gebracht, waar zij met onleesbare contracten en valse beloften natuurgebieden van inheemse volken aftroggelen en deze voor veel geld op de CO₂-markt verpatsen. Een ander terecht kritiekpunt is dat met de verplaatsing van westerse productiebedrijven naar ontwikkelingslanden de uitstoot die daar plaatsvindt voor de productie van westerse consumptiegoederen emissies niet op grond van het consumptieprincipe worden toegerekend. Zo krijgen de armste landen ook nog de relatief zwaarste milieueisen voor de kiezen.

In de landelijke verkiezingsprogramma's van de linkse partijen wordt het verband tussen sociale, economische en ecologische politiek nauwelijks gelegd. Jazeker, met name GroenLinks, bepleit een vergroening van de economie en slimme, duurzame innovaties op vele terreinen, maar *nergens* wordt de relatie gelegd met economische machtsposities. Linkse partijen bekritisieren in meer of mindere mate de markt-

werking in sommige sectoren, vooral in de gezondheidszorg. Maar nergens wordt in een samenhangende visie de strijd tegen armoede, tweedeling, afbraak van publieke voorzieningen, marktwerking, privatisering en klimaatverandering met elkaar verbonden. Laat staan dat een belangrijke voorwaarde voor succes, het onder democratische controle brengen van het grote bedrijfsleven, wordt benoemd. Mede daardoor ontbreekt een kansrijke strategische visie op maatschappelijke verandering, die brede steun moet hebben.

Radicale ingreep

Ruim aandacht besteedt Klein aan de door de olie-industrie en conservatieve fondsen gesubsidieerde beweging van de sceptische klimaatwetenschappers. Ze bezoekt hun congressen, analyseert hun artikelen en woordvoerders en komt tot de verrassende conclusie dat zij de implicaties van de klimaatverandering beter begrijpen dan links. Het tegengaan van de opwarming van de aarde vereist een radicale ingreep in de sociaaleconomische verhoudingen, en dat is het laatste wat de industrie en conservatieven willen.

In het verleden hebben linkse emancipatiebewegingen grote overwinningen geboekt, maar waarom komen ze niet in beweging als het om klimaatverandering gaat? Waarom, zo vraagt Klein zich af, is er niet naar Karl Marx geluisterd, die de ‘onherstelbare breuk’ hekelde van het kapitalisme met ‘de natuurlijke wetten van het leven zelf’? Zij zoekt het antwoord in verschillende richtingen: behoud van werkgelegenheid waardoor vakbonden niet thuis geven, de Keynesiaanse opvatting binnen sociaaldemocratisch links, dat economische groei nogal altijd ziet als een voorwaarde voor herverdeling, de grove milieuschendingen van het zogenaamde reëel bestaande socialisme, waar communisten zich aan committeerden.

Machtsvorming

Als positief ziet – en beschrijft – Klein talloze hoopgevendende initiatieven. Kopenhagen en Stockholm die het gebruik van de auto drastisch hebben teruggedrongen, Hamburg dat er na een referendum voor koos de controle op de energievoorziening weer in eigen handen te nemen, succesvolle bewonersinitiatieven van Griekenland tot Ecuador en van inheemse volken (*'first nations'*) van Canada tot Nieuw-Zeeland die erin slagen mijnindustrieën een voet dwars te zetten in hun voortdurende jacht naar nieuwe olie- of gasvelden. Wat dit laatste betreft: Klein analyseert nauwkeurig dat door de eindigheid van gemakkelijk te winnen fossiele brandstofvoorraden, in vaak afgelegen gebieden, de oliemaatschappijen gedwongen dichter in de buurt van de bewoonde wereld hun slag willen slaan. Dit leidt tot acties, bijvoorbeeld in de VS en Canada, van normaliter gezagsgetrouwe bewoners, van wie de schellen van de ogen zijn gevallen.

Klein bepleit een zo breed mogelijk bondgenootschap van de milieubeweging met bijvoorbeeld anti-armoede activisten en bewoners die opkomen voor betaalbare huisvesting in binnensteden. Niet alleen omdat die groeperingen opkomen voor sociaal rechtvaardigheid, maar ook omdat de vermindering van koolstofuitstoot gediend is met goed openbaar vervoer, betaalbare huisvesting en andere publieke voorzieningen. En omdat er een massabeweging nodig is die het kan opnemen tegen het 'gebundelde verzet van het bedrijfsleven tegen op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde uitstootreductie'.

Je kunt haar pleidooi voor de vorming van zo'n brede coalitie cynisch afdoen als een schreeuw in de nacht. Maar Klein vergelijkt de strijd tegen de klimaatverandering met andere historische omwentelingen die er ook niet vanzelf zijn gekomen, zoals de afschaffing van de slavernij, de invoering van het algemeen kiesrecht, vrouwen- en homorechten. En ze wijst op

de talrijke, vaak half geslaagde, of met geweld teruggedraaide sociaaleconomische hervormingen: de *New Deal* in de VS, de nationalisering van de mijnindustrie in het Chili van Allende, de sociale programma's van sociaaldemocratische regeringen in Latijns-Amerika. Positief, zij het niet kritiekloos, oordeelt ze over nieuwe sociaal-politieke bewegingen als *Syriza* in Griekenland en *Podemos* in Spanje.

De klimaatbeweging hoeft zichzelf niet uit te vinden, betoogt Klein. Ze is er al: verdeeld over allerlei terreinen, stromingen en gebieden. Het is de historische taak van progressieve krachten op het juiste moment (= bij een volgende crisis) de ideologische, democratische, ecologische en sociaaleconomische strijd met elkaar te verbinden. Links kan zo de alom gehoorde kritiek van ideologische armoe, morele dwaling en elitaire onthechting overstijgen.

Een beroep op het morele én materiële aspect, met een forse dosis welbegrepen eigenbelang, is daarbij cruciaal: het is niet het vaak gehoorde 'redt de aarde', maar 'redt de mensheid'. De aarde zal immers een drastische klimaatverandering wel overleven, de mensheid echter niet....

/

Naomi Klein, *No Time. Verander nu, voor het klimaat alles verandert* (vertaling van *This changes everything. Capitalism vs the Climate*)

Net als *No Logo. De strijd tegen de dwang van de wereldmerken* en *De Shockdoctrine. De opkomst van rampenkapitalisme* verschenen bij Uitgeverij De Geus.

Verder lezen

René Cuperus en
Menno Hurenkamp (red.),
Omstreden Vrijheid.
Waar toe een vrije
samenleving verplicht,
Van Gennep, Amsterdam 2015

■ Na de aanslagen op de redactie van Charlie Hebdo en de joodse supermarkt en na de reacties op die aanslagen is het weer heel duidelijk geworden dat vrijheid voortdurend een strijdveld is. De Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA, vroeg al enige tijd voor die aanslagen verschillende mensen na te denken over de betekenis van vrijheid in onze huidige samenleving. Waar moet de vrijheid nieuw worden bevochten? Is het mogelijk vrijheid een invulling te geven die uitstijgt "boven het platte pleidooi voor een marktsamenleving als ultieme bevrijding en boven het al even platte pleidooi voor 'eigen volk binnen eigen grenzen'", zo vragen de samenstellers zich in hun inleiding af. De auteurs geven hun visie op vrijheid als het gaat om uiteenlopende onderwerpen als integratie, cultuur, economie, onderwijs, het internet, recht en de politiek zelf. Veel kritiek wordt geleverd op de manier waarop vrijheid in onze samenleving functioneert en wordt begrepen. Over de vraag welke kant het uitmoet, lopen de opvattingen nogal uiteen. Maar over één ding zijn ze het wel eens: het goed van de individuele vrijheid is niet vrijblijvend, maar vraagt iets van de samenleving als geheel. Spannend leesvoer dat precies op tijd komt.

De Helling digitaal: doorlezen over progressieve politiek

Het debat over linkse, progressieve en groene politiek is door dit gezamenlijke nummer van de Helling en S&D weer geagendeerd, maar daarmee is ook alles gezegd. Veel onderwerpen ontbreken, veel inzichten en visies moeten nog worden toegevoegd. We maken daarmee al een begin op onze website: www.bureau-dehelling.nl/tijdschrift met twee bijdragen:

Annemiek Onstenk namens de redactie van het progressieve magazine Waterstof:

'Changez!'

■ In de transitie van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving is de plank misgeslagen. Economische waarde werd de dominerende macht. Het recht hebben om te leren, te werken en je talenten te benutten, fatsoenlijke beloning, zinvol bezig zijn, gewaardeerd worden, vrij zijn, genieten van schone kunsten, zorg en hulp krijgen als je die nodig hebt en gelukkig zijn. Dat zijn belangrijke ingrediënten voor

een goed leven. Kernwaarden die hier aan ten grondslag liggen zijn gelijkheid, solidariteit en vrijheid. Belangrijker dan labels als 'links' en 'progressief' is de vraag hoe we samen werken aan de nieuwe wereld waarin we willen leven.

/

*Liesbeth Noordegraaf-Eelens,
'Klem tussen massa
en kritisch vermogen'*

■ Er zijn voldoende populaire progressieve, of linkse denkers zoals Naomi Klein, Noreena Hertz, Thomas Piketty, Micheal Sandel et cetera. Maar progressieve politiek heeft niet alleen behoefte aan grote verhalen of sterke leiders, maar vooral aan massa: kleine praktijken met stevige schouders. Hoe kunnen grote verhalen doordringen in de haarvaten en de hersenen van de samenleving? En waarom overheersen nu vooral rechtse waarden de politiek? Links zet vooral in op twee waarden: gelijkheid en zorg. Rechtse/partijen hebben een breder palet: trouw, autoriteit, onschendbaarheid en vrijheid.

/

Marcus Bakker —

Bron foto: www.leomolenaar.nl/marcusbakker.html

Hartstocht voor democratie

Marcus Bakker werd in 1956 lid werd van de Tweede Kamer voor de CPN. Toen hij het woord nam stroomde de vergaderzaal uit protest leeg. Jaren later stemde vriend en vijand ermee in dat in 1991 een Kamerzaal op het binnenhof naar deze rasdemocraat vernoemd werd. Leo Molenaar verklaart deze verandering in zijn deze maand verschenen biografie.

door Sophie Lauwers, Herman Meijer en Erica Meijers

Als Marcus Bakker het woord nam in de Tweede Kamer, ging iedereen op het puntje van zijn stoel zitten. Hij werd gevreesd én bewonderd om zijn scherpe commentaren. Maar ook wist Bakker de Kamer vanaf het spreekgestoelte vrijwel altijd een lach – en vaak een bulderende – te ontlokken. Hij was een bevlogen spreker, erudiet en altijd goed voorbereid. Dit beeld van de communist Marcus Bakker (1923-2009) blijft op het netvlies na lezing van de lijvige biografie van de hand van zijn partijgenoot Leo Molenaar. En dat komt ook door de compositie van het boek. *Nooit op de knieën* gaat in op de partijstrijd in de CPN, maar belicht vooral ook de persoonlijke *werdegang* van Bakker. In verzet tegen de nazi's sloot hij zich als liberale socialist aan bij de CPN. Ze noemde hem daar lang 'de student', al gaf hij al snel de voorkeur aan het werk voor de partij en haar krant *de Waarheid* boven zijn studie. Bakker was een hartstochtelijk lezer en briefschrijver. Molenaar ontdekte uitgebreide correspondenties met mensen van verschillende pluimage. Bakker hield van de uitwisseling met andersdenkenden. Hij hield op met corresponderen vanwege zijn werk voor de partij, die hij tot en met de opname van de CPN in GroenLinks trouw bleef. (Hij verliet GroenLinks toen de partij de bombardementen op Kosovo door de NAVO steunde.) Na zijn afscheid van de politiek nam Bakker het briefschrijven weer op.

De biografie eindigt met een serie prachtige citaten uit die brieven over de opkomst van Fortuyn, de politieke islam en de 'slijtageplekken' van de begrippen 'die ik

mijn hele leven lang gehanteerd heb in de politiek'. Door zijn boek te beginnen en eindigen met de briefschrijver Bakker, legt Molenaar de nadruk op de democratische inborst van deze communist, die altijd bereid was zijn visie opnieuw tegen het licht te houden.

Leo Molenaar: "Bakker was trots en integer en altijd open voor debat. Maar als hij dan eenmaal ergens achter stond, dan verdedigde hij dat ook. Zo kon het gebeuren dat toen de tekst van het beruchte Rode Boekje over de rol van de CPN tijdens de oorlog onterecht zijn kant op geschoven werd, Bakker dat accepteerde en verdedigde, ook al leidde dit boekje tot veel strijd en zeer in de CPN. Van iemand die zo in de schijnwerpers stond, zou je misschien anders verwachten, maar het was een zeer bescheiden man. Je moest bij hem niet aankomen met lintjes. Maar de vernoeming van een zaal in de Kamer, daar was hij wel trots op. Dat stond symbool voor het slagen van zijn strijd voor de democratie. Dat vond hij heel belangrijk. In de CPN stelde hij zich vooral dienstbaar op. Sterker nog, hij zette zijn individuele bagage in voor het collectief. In een brief aan zijn dochter noemt hij zichzelf een 'organisatie- of collectief mens', iemand die heeft bijgedragen aan een beweging die hij zinvol achtte. Die dienstbaarheid aan de zaak zou ik elke politicus toewensen."

Tegenstrijdigheid

Die toewijding gold de CPN, maar ook de rol van het parlement in de politiek. Bakker had de contro-

Bakker — “Democratie is het recht het oneens te zijn met de bestaande macht en die te bestrijden, het recht om georganiseerde tegenmacht te vormen en om te proberen de macht te veranderen of over te nemen.”

lerende taak van het Parlement hoog in het vaandel. Pleidooien voor meer openheid en democratie werden zijn handelsmerk. Bij zijn afscheid uit de Kamer in 1982 zei Bakker: “Het is mijns inziens een fundamentele, ja wellicht de zwaarste taak van het parlement, hoeder te zijn van die democratie, van de eigen positie met betrekking tot de regering, van de bewegingen in ons volk om onaantastbaar lijkende macht aanvechtbaar te maken, van het recht van niet-machtigen om hun organisaties niet in dwangbuisen geperst te zien en misschien vooral van het soevereine recht van ons land om zelf te bepalen wat veilig is. Vrede als hoofdinzet van democratie! Het parlement is per definitie bijeengebrachte verscheidenheid en tegenstrijdigheid. Dit is het punt waarop het wordt uitgedaagd, boven de eigen noodzakelijke verdeeldheid uit te stijgen.”

Molenaar schetst in zijn boek een beeld van een dominante debater, overtuigd van zijn gelijk, maar een bescheiden, warme man, integer tot op het bot. Bewust als hij zich was van de noodzaak van discipline binnen de communistische partij, wist Bakker voor zichzelf toch altijd een mate van vrijheid en kritisch denken te behouden. Door zijn rol als parlementariër kon hij de spanning van een individualist binnen een collectief uithouden en vormgeven.

Cordon sanitaire

Marcus Bakker en zijn fractie hadden in de Kamer nogal eens afwijkende standpunten. De CPN stond lang alleen als het ging om de poli-

tionele acties in Indonesië, protest tegen de kernwapenwedloop en de uitverkoop van het Groningse aardgas [sic!], waarbij de CPN er voor pleitte geld opzij te leggen voor eventuele bodemverzakkingen. De positie van de partij werd bemoeilijkt door de erfenis van de oorlog, de gecompliceerde relatie tot de Sovjet-Unie, interne machtsstrijd en het anticommunisme in de Koude Oorlog, met de PvdA als felste politieke tegenstander. Molenaar onthult dat de BVD direct de hand had in een scheuring in de CPN.

Maar soms boekte de communistische partij ook successen. Door een motie van Bakker wist de CPN oorlog met Nieuw-Guinea uit te stellen, wat uiteindelijk leidde tot afstel van militaire interventie. Ook wist Bakker de vrijlating van de drie oorlogsmisdadigers van Breda verhinderen – overigens samen met de VVD. Marcus Bakker speelde een sleutelrol in het behoud van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging en droeg bij aan de formulering van artikel 1 van de grondwet. Met zijn kenmerkende humoristische doch vlijmscherpe betogen zette hij menigmaal de toon van het debat in de Kamer. Het *cordon sanitaire* dat aanvankelijk vooral de PvdA tegen de CPN had ingesteld, brokkelde door het optreden van Bakker af. Molenaar: “Bakker nam het parlement bijzonder serieus. Hij was altijd overal bij, wilde één van de mensen in het parlement zijn. En dat 26 jaar lang. Hij had de democratie en de vrijheid van meningsuiting heel hoog zitten en mensen zagen dat. Dat heeft de reputatie van de CPN zeker verbe-

terd en bijgedragen aan de acceptatie van de partij.”

Maar democratie ging wat betreft Bakker en de CPN niet alleen over het parlement en verkiezingen. Medezeggenschap in bedrijven was cruciaal voor de communisten, net als de vereniging van mensen in buurten en wijken. Democratie is niet enkel een zaak van de elite, maar van de hele samenleving. Molenaar: “De CPN maakte gewone mensen tot bestuurder en zelfs tot Parlements lid. Bakker kwam als gestudeerde jongen bij de CPN en kwam daar allemaal loonslagers en bouwvakkers tegen. Maar die mensen waagden hun leven in het Verzet. En die mensen sloten hem ook in hun armen.”

Tegenmacht

Door de betrokkenheid bij de vredesbeweging, door de opkomst van het feminisme en de homobeweging, die zich ook binnen de CPN roerden, begon de partij vanaf de jaren zeventig te veranderen. Hoe hoog hij het parlement ook had, Bakker vond het legitiem door te gaan met actievoeren tegen het plaatsingsbesluit voor kruisraketten, al had de Tweede Kamer ermee ingestemd. In 1985 stelde hij zich achter de acties tegen de bouw van een basis in Woensdrecht met het volgende argument: “Democratie is het recht het oneens te zijn met de bestaande macht en die te bestrijden, het recht om georganiseerde tegenmacht te vormen en om te proberen de macht te veranderen of over te nemen.”

Binnen de CPN zelf was het zeker

in de jaren na de oorlog niet eenvoudig deze democratische houding vorm te geven. Kenners kunnen in het boek veel lezen over de moeizame omgang met de charismatische partijleider Paul de Groot, die in de oorlog vrouw en kinderen had verloren bij een razzia en zelf als Jood moest onderduiken. Ook op het persoonlijk vlak liet de oorlog in de partij zijn sporen na. Lang worstelden de communisten met de onthullingen over de misdaden van Stalin, die ook Marcus Bakker aanvankelijk als kapitalistische propaganda afdeed.

Raddraaiers

Maar na het vertrek van De Groot eind jaren zeventig ging het snel. Leo Molenaar sloot zich in die tijd bij de CPN aan, uit onmin met de toenmalige samenleving: “Ik heb veel te danken aan de CPN en aan Bakker. Toen ik in de jaren zeventig politiek actief werd, was ik een linkse radicaal, ik ging heel ver in mijn antidemocratische opvattingen. Eigenlijk net als je nu ziet bij sommige moslimjongeren. Bakker zei altijd: je moet met die jongeren werken, samen, actie ondernemen! Hij vond dat je met ze in discussie moest, ze zelf dingen laten ondernemen samen met jou als politieke organisatie. Maar je kon geen lid worden van de CPN als je niet democratisch dacht. Juist de communistische partij in Nederland heeft veel jongeren – via een harde leerschool – waardering weten bij te brengen voor de intrinsieke waarde van de politieke democratie. Ik denk dat de CPN een hele generatie raddraaiers heeft verhin-

derd om de verkeerde kant op te gaan, inclusief mijzelf.”

Waardigheid

Met de oprichting van GroenLinks is het communisme als politieke stroming feitelijk uit de Nederlandse politiek verdwenen. Bakker spreekt in zijn brieven van ‘slijtageplekken’ op de politieke begrippen die hij hanteerde, zonder te preciseren welke. Tegelijk bleef de grondidee van het communisme voor hem overeind, dat hij typeerde als een beweging waarin “arbeiders en andere onderliggende van de macht uitgesloten groepen zelf macht vormen. Zich verheffen, waardigheid vinden als klasse”. Dat is wat betreft Molenaar nog altijd van belang: “Er is nog heel veel te ondernemen op de noden van de mensen. De samenleving heeft problemen met Marokkaanse Nederlanders, Turkse Nederlanders en dat zijn vaak arbeiders. Dan is het devies van Bakker: weet actie met ze te ondernemen, luister ook naar hun belangen. Je moet de mensen zelf dingen tot ontwikkeling laten brengen. Al doende komt er wel discussie op gang, dan komen de maatschappelijke groepen bij elkaar. Zo niet, dan ga je strijden over cultuur en over cartoons. Dan kom je niet meer met elkaar in contact. De SP probeert de aansluiting met de gewone mensen wel te behouden en slaagt daar naar mijn idee ook in. GroenLinks probeert het nauwelijks en mist het contact dan ook. Maar die partij kan het misschien beter zoeken in andere hoek, bijvoorbeeld in de ideologiekritiek op het kapitalisme door

Thomas Piketty. Hij mag dan geen marxist zijn, hij zet wel de hele sociaaldemocratie voor schut, door met zijn onderzoek te laten zien dat nog steeds het kapitaal heerst en van meritocratie geen sprake is. Iedereen die het goed voor heeft met de linkse beweging moet dat boek lezen.”

Marcus Bakker maakte naar eigen zeggen deel uit van een beweging die “een vorm was van het oprechte streven van de mens naar een menswaardiger samenleving, Een tijdelijke gestalte van een duurzame idee.”

Leo Molenaar, *Nooit op de knieën; Marcus Bakker (1923-2009), communist en parlementariër*, Balans 2015.

“Een simpel verhaal van simpele mensen”

Links is niet alleen een pakket van ideeën; het is (of was?) een wereld met een bepaalde levensstijl, met eigen liederen, eigen boeken en verenigingen. Wat vertellen de verhalen van vergeten schrijvers van linkse snit over het linkse ideaal?

Door **Sylvester Hoogmoed**

Voorwaarts moeten we, dus ik ben maar eens in de boekenkast van mijn grootouders gedoken. Zonder verleden is er tenslotte geen toekomst, zonder historische context blijven linkse idealen me wat te klinisch.

Op de crematie van mijn oma werd destijds het bekende strijdlied *Morgenrood* gedraaid. Dat zong ze vroeger met mijn opa, op het socialistische koor waar ze elkaar leerden kennen kort na de Eerste Wereldoorlog. Ik heb dus min of meer mijn bestaan te danken aan de linkse beweging, die ook spreekt uit veel van de boeken die ik van mijn grootouders erfde. Tot voor kort had ik die ongelezen gelaten, afgezien van een paar Russische klassiekers in goedkope Meulenhoff-edities. Ik vond er onvoldoende de wazige geest van *Weltschmerz* in terug, die ik associeerde met ‘echte’ literatuur – en met het ‘echte’ leven. Nu heb ik toch maar eens wat meer van die bandjes opengeslagen en me ongeneerd ondergedompeld in uren van ouderwetsch leesgenot. Goed voor de geestelijke hygiëne, en ik heb *en passant* weer een duidelijker idee gekregen over wat ‘links’ nou eigenlijk inhoudt.

Bescheidenheid

De meeste boeken van mijn grootouders stammen uit het Interbellum en de jaren vijftig, de periode dus nadat de hoofdstroom binnen links de revolutie achter zich had gelaten en langzaam maar zeker onderdeel ging uitmaken van de gevestigde orde. Het werd allemaal wat minder spectaculair, zonder de felle retoriek van hemelbe-

stormende idealisten, maar juist daardoor raakt het denk ik beter de kern van wat links is.

Een klein deel van mijn collectie dateert nog uit een eerder tijdperk. Bijvoorbeeld *Het jaar 2000* van de Amerikaan Edward Bellamy, oorspronkelijk gepubliceerd in 1888 onder de titel *Looking backward: 2000-1887*. Mijn editie stamt uit 1917 en is uitgegeven door De Roode Bibliotheek van de linkse anarchist Gerhard Rijnders (1876-1950). In een voorwoord bij de zoveelste druk schrijft Frank van der Goes (een der oprichters van de SDAP) dat het “veel kennis bevat van de oorzaken der verkeerdheden en gruwelen in de kapitalistische maatschappij.” Maar het blijkt vooral een boek vol hooggestemde verwachtingen over een betere wereld. Sommige van Bellamys voorspellingen zijn uitgekomen: we hebben in de eenentwintigste eeuw inderdaad Europese integratie en met een beetje goede wil kun je het muntloze betaalsysteem dat beschreven wordt vergelijken met onze *credit cards*. We kunnen daarentegen niet bepaald stellen dat geld helemaal geen rol meer speelt, zoals Bellamy voorspelde c.q. bepleitte. Het is curieuze *sciencefiction*, maar als inspiratiebron heeft het de tand des tijds niet doorstaan.

Nee, dan had ik meer aan een ander negentiende-eeuws boek, dat waarschijnlijk nog door een van mijn overgrootouders is gekocht: *Niobe*, een roman uit 1893 van de destijds bekende Noorse schrijver Jonas Lie. Over een oudere dorpsarts en zijn vrouw, die hun drie oudste kinderen verloren zien gaan aan

hoogmoedige hartstochten. De één verliest zich in pseudo-artistisch gefröbel, de ander gaat te gronde aan financiële speculaties, een derde verdwaalt in de wereld van het spirituele. Een tijdloos drama over doodlopende dromen, met veel vaart en treffend psychologisch inzicht geschreven. Niet direct een links boek, maar wel een ode aan de nuchterheid, bescheidenheid, matiging en innerlijke beschaving. En dat is de grondtoon van veel van de romans uit de boekenkast van mijn opa en oma, geheel in de geest van vaders Drees.

Eenzelfde soort deugdzaamheid vind ik in *De geschiedenis der zelfstandige vakbeweging in Nederland* door J. Oudegeest (1926), vol foto's van vakbondsbonzen: plechtstatige heren met snorren en horlogekettingen. In de bijbehorende teksten wordt teruggeblikt op hun heroïsche verleden, dat toen al eventjes achter ze lag.

Sympathieke onderwijzer

De meeste schrijvers die je in het midden van de twintigste eeuw zou verwachten in de boekenkast van een links gezin waren bij mijn grootouders wel vertegenwoordigd: Multatuli, Dickens, Zola, Heijermans... Een mooi tijdsbeeld biedt ook het cursusboek *Esperanto* van mijn opa, die zichzelf overigens ook het Engels had bijgebracht. Hij was blikslager en loodgieter, had weinig opleiding genoten en moest spaarzaam door het leven, maar aan zijn leergierigheid heeft het niet gelegen.

Ik mis Theo Thijssen, maar stuit wel op *De roemrijke avonturen van Leen Wouters* van A. Pleysier

(1928), een boek dat enige gelijkennis vertoont met *Kees de jongen*.

Over de beleevingswereld van een pientere en fantasievolle scholier, die dankzij een sympathieke onderwijzer en de financiële opofferingen van zijn ouders hogerop komt. Naast bescheidenheid en innerlijke beschaving ademen veel van de romans van mijn grootouders dat educatieve element: het gaat over mensen die hun talenten willen benutten en iets willen bereiken, zonder overigens hun maats daarbij te willen benadelen – solidariteit boven alles.

De 'rotjongens' die het minder getroffen hadden zijn met veel mededogen beschreven in de romans van Willem van Iependaal (1891-1970), vaak in een plat-Rotterdams dat associaties oproept met de diabolische retoriek van Louis-Ferdinand Céline. Hij beschrijft hoe deze achterstandsjeugd met Justitie in aanraking komt en hardnekkig tegen maatschappelijke muren blijft aanbotsen, alle goede bedoelingen ten spijt. Wanneer je dit soort boeken leest, dan vraag je je wel eens af wat er allemaal ten goede veranderd is de afgelopen eeuw – en vooral: wat niet.

Dezelfde vraag dient zich aan na lezing van romans over de lamelligheid van het oorlogsbedrijf. Neem *Jan Fuselier* van S. Franke (1934), over de belevenissen van een stel soldaten op weg naar en in Nederlands Indië. "Ergens, op een verloren hoek van het emplacement hadden ze staan wachten, die verworden spoorwagens, op de jongens die naar de Oost moesten." Aangekomen in Indië stuiten ze onder meer op een Heilsoldaat,

die intieme omgang heeft met puberjongens; ook wat dat betreft is er weinig nieuws onder de zon.

Voor zover deze Franke ooit ergens vermeld wordt in een literatuurgeschiedenis, dan is het als kinderboekenschrijver, wat hij inderdaad óók was. Met zijn directe, expressieve stijl deed hij me denken aan de schrijvers van de *Beat Generation*, de gesmoorde levenslust spat van de pagina's. Toen Simon Franke in 1957 op 77-jarige leeftijd overleed werd hij in het *Vrije Volk* door Reinold Kuipers herdacht als een natuurtalent, dat nog lang gelezen zou worden...

ARBO-reeks

Kuipers drukte van 1946 tot en met 1960 als directeur van De Arbeiderspers zijn stempel op de in deze jaren razend populaire ARBO-reeks (Algemene Roman Bibliotheek van Ontwikkeling). Abonnees van *Het Vrije Volk* – de grootste krant van het land in die tijd – konden zich daarop abonneren door wekelijks een paar dubbeltjes af te dragen aan de krantenverkoop. Het systeem, een voorloper van latere boekenclubs, was een groot succes: titels haalden oplagen van tienduizenden exemplaren. Carmiggelt en Louis-Paul Boon publiceerden in de reeks, evenals Ab Visser – wiens roman *De buurt* dit jaar een herdruk beleefd – maar de meeste ARBO-auteurs zijn volkomen vergeten en ontbreken in ieder literatuur lexicon. In sommige gevallen is dat allerminst terecht.

In literaire kringen werd nogal neergekeken op de ARBO-reeks; de krantenrecensies waren kritisch

Het gaat over mensen die iets
willen bereiken, zonder hun
maats daarbij te willen benadelen
– solidariteit boven alles.

/

en vooral karig. Dat gold nog meer voor de omnibussen die De Arbeiderspers in deze periode uitbracht, waarin romans van publieksliefelingen als Jan Mens, A. den Doollaard en Willy Corsari gebundeld werden. Willem Frederik Hermans vroeg zich tijdens een roemrucht televisiedebat met bestuursvoorzitter Van Kuilenburg van De Arbeiderspers in 1962 af of de uitgeverij niet een louter commerciële onderneming was geworden, in plaats van aan cultuurverheffing te doen, zoals oorspronkelijk de bedoeling was geweest.

Van Kuilenburg noemde daarop Marinus van Goeree als voorbeeld van een getalenteerde jonge schrijver die dankzij de ARBO-reeks met een hoge oplage had kunnen debuten. Hermans bleek nooit van hem te hebben gehoord, maar deze Marinus van de Ree (1919-2004), zoals hij in werkelijkheid heette, bleek met zijn debuut *Nieuwe Grond* in 1954 zeer gunstig te zijn besproken in *Het Vaderland* door de eminente Jan Greshoff. Volgens hem raakte Van Goeree zowel de samenleving als de mens in zijn diepste wezen en daarom moesten we hem "beschouwen als een van de beste, dat wil zeggen: menselijkste, eerlijkste en bekwaamste romanschrijvers van nu." Minder blij zal de jonge schrijver zijn geweest met wat Greshoff eerder in zijn recensie schreef: deze debuutroman was volgens hem een "simpel verhaal van simpele mensen".

Vloekje hier en daar

Het verhaal in *Nieuwe Grond* is rechttoe rechtaan, dat bedoelde Greshoff waarschijnlijk, zonder

diepere lagen, zonder verwijzingen naar de literaire canon. En hoofdpersoon Dingeman is simpel in die zin dat hij van geringe afkomst is, van weinig moet rondkomen en op Goeree-Overflakkee dichtbij de natuur leeft. Hij is voorbestemd om als knecht bij een rijke boer te werken, of als arbeider in de fabriek, maar heeft te veel karakter om alle sociale misstanden en onrechtvaardigheden waarmee hij dan geconfronteerd wordt te accepteren. Liever zoekt hij de vrijheid van de grienden, de met ruige wilgen en struikgewas omzoomde waterplassen langs de rivieren, waar hij ongemerkt kan vissen en stropen. Die grienden worden echter allengs meer ingepolderd en ook in de overgebleven wateren blijkt er dan zoveel te veranderen in het ecosysteem dat Dingeman brodeloos dreigt te worden – dit is typisch een *groenlinks* boek. Uiteindelijk weet hij een bestaan op te bouwen als zelfstandige tuinder. Nee, dit is geen simpel verhaal en de beschreven mensen zijn dat evenmin. Dingeman moet en zal het meisje van zijn dromen trouwen, maar dat lukt pas nadat zij is gehuwd en haar man zich heeft ontpopt als onverbeterlijke rokenjager. Overspel, echtscheiding, een vloekje hier en daar, het kon allemaal bij De Arbeiderspers in de jaren vijftig.

Opstandig

Zo zou ik vele pagina's kunnen vullen over vergeten schrijvers van linkse snit, die blijkens spaarzame interviewtjes geen enkele literaire aspiratie hadden en ongegeneerd toegankelijk schreven. Literatuur-

critici hadden te weinig oog voor hun kwaliteiten en de linkse politieke elite had zich soms wat meer mogen laten inspireren door de levenshouding die uit hun boeken spreekt: opbouwend opstandig en afkerig van de gevestigde orde. Laat ik nog één zo'n schrijver noemen: Dick Dreux (1913-1978), een voormalige zeeman die historische romans schreef over 'gewone' mensen uit de lagere klassen, met veel saillante details en een vocabulaire dat nauwelijks onderdoet voor dat van Thomas Rosenboom. In zijn boeken worden de kleine luiden allerm minst geïdealiseerd, evenmin als bij Van Goeree of Franke. Noch worden armoede, honger en kou al te breed uitgemeten. Belangrijker zijn de veranderingen, het schrijnende onrecht dat op subtiele wijze aan de kaak wordt gesteld, de onmacht die men voelt tegenover hypocriete en gecorrumpeerde lieden die aan de touwtjes trekken. Zulke misstanden signaleren en proberen er gestructureerd iets aan te doen, dat blijft toch simpelweg de kern van linkse politiek.

\

Bronnen (buiten de bibliotheek van mijn grootouders)

Frank de Glas, *Nieuwe lezers voor het goede boek*. Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1989

Zacht Lawijd 9 (2010), 3.

Themanummer Reinold Kuipers (1914-2005).

Debat op vr 24 april

69

**Debatcentrum De Balie
Amsterdam, 20 uur**

NB: datum kan nog wijzigen.

Actuele informatie op:

www.bureaudehelling.nl/agenda

Deze Helling krijgt een vervolg met een debatavond over de toekomst van links, in samenwerking met S&D, het magazine van de Wiardi Beckmanstichting. Rechts bepaalt de laatste jaren het politieke debat en beleid. Linkse, progressieve en groene vernieuwing en hergroepering is nodig. Waar kunnen we vooruitgang boeken? Welke thema's moeten op de agenda? Hoe bereiken linkse partijen hun kiezers? Onder de sprekers auteurs uit dit nummer en linkse politici.

DE
LINKSE
TOEKOMST

Publicatie:**Vrede, daar blijf je aan werken**

In het najaar van 2014 voerde GroenLinks een partijbreed gesprek over militaire interventies. Tijdens tal van provinciale bijeenkomsten en een debat op de website van Bureau de Helling werden standpunten uitgewisseld en argumenten gewogen. Niet alleen partijleden deden mee aan de discussie, maar ook GroenLinks-sympathisanten, interne en externe experts. Het gesprek werd afgesloten met een ledensteekproef en een referendum.

Vrede, daar blijf je aan werken (red. Tamara van Ree) bundelt bijdragen aan het gesprek, verslagen van bijeenkomsten en officiële documenten en geeft een beeld van de actuele stand van zaken in de discussie over vrede en veiligheid binnen GroenLinks. Het vormt een tweeluik met *Burgers beschermen. GroenLinks van Koude Oorlog naar humanitaire interventie* (Gerrit Pas, 2014), waarin de discussie binnen GroenLinks over vrede en veiligheid van 1989 tot 2012 besproken wordt. Het boek is gratis te downloaden op www.bureaudehelling.nl/publicaties.

Web-discussie:**De energieke samenleving**

De energieke samenleving is springlevend. Broodfondsen, energiecoöperaties en ouderparticipatiecrèches: het zijn slechts een paar voorbeelden van hoe mensen zelf het heft in handen nemen. Samen sociaal en duurzaam bezig zijn, het lijkt GroenLinksers op het lijf geschreven. Is deze ontwikkeling alleen maar toe te juichen of moeten we hier ook op onze hoede zijn?

De Helling stelde met de themanummers over gemeengoed en eigen verantwoordelijkheid in 2012 al kritische vragen bij wat tegenwoordig 'de participatiesamenleving' heet. Het motto 'bezuinigen = participeren' van het huidige kabinet vertoont inmiddels gaten. Vrijwilligers die noodgedwongen als professionals ontpoppen, raken vermoeid door eindeloze bureaucratie, organisatorische strubbelingen en schijnbaar zinloze wetgeving. Hoe houden we de moed erin? Waarom redden sommige initiatieven het wel en blijken andere niet houdbaar? Wat zouden politici en overheid moeten doen? Lees en discussieer mee met Bureau de Helling op onze website.

Agenda 2015:**Hellingproef**

Hellingproef is het Jong Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks. Het brengt studenten en starters met verschillende expertises samen.

Onze activiteiten in 2015:

- Naar aanleiding van de Provinciale Statenverkiezingen organiseert Hellingproef begin april een bijeenkomst over nut en noodzaak van een **regeerakkoord**. Is het flexibele regeerakkoord een bestuurlijk onding of een zegen voor de democratie?
- In mei komt Hellingproef met een bijeenkomst over een veelbesproken onderwerp: **het basisinkomen**. Hoe werkt het? Is het haalbaar?
- In juni vindt het symposium plaats dat Hellingproef samen organiseert met JWBS en Route 66. Het onderwerp voor dit jaar: **vergeten bestuurslagen**.
- Na de zomer publiceert Hellingproef een onderzoek rondom Prinsjesdag: welke (perverse) effecten hebben **doorrekeningen van het CPB**? Ook zal Hellingproef aandacht besteden aan het **EU-voorzitterschap** van Nederland in 2016.

Meld je aan voor de nieuwsbrief: bureaudehelling.nl/hellingproef

Bureau

Medewerkers

Bureau de Helling heeft sinds februari drie nieuwe stagiaires en een nieuwe vrijwilliger. **Ruben Keijser**, student arbeid, zorg en welzijn en houdt zich bezig met de programmacommissie en de webredactie.

Suzanne Vrieling, studente culturele en maatschappelijke vorming, ontwerpt een marketingstrategie voor de Helling. **Sophie Lauwers**, studente politicologie, ondersteunt de redactie van de Helling en werkt mee aan de bundel *Green Values and Religion*, waarin verschillende Europese visies op religie in de publieke ruimte aan bod zullen komen. Filosofe en journaliste

Liesbeth Beneder doet mee aan het project over grondstoffenpolitiek.

Publicaties

Jasper Blom

• Naomi Klein zorgt voor hernieuwd enthousiasme klimaataanpak (recensie), *GroenLinks Magazine*, december 2014.

Marijn Bouwmeester

• De Helling Leest: Nederland Kantelt, www.bureaudehelling.nl, maart 2015.

Liesbeth Beneder

• De Helling Leest: Van opgelegde naar oprechte participatie., www.bureaudehelling.nl, 27.2.2015.

Erica Meijers

• Linkse partijen moeten weer Marx gaan lezen, *De Volkskrant online*, 22.12.2014.

• Zieloni, czytajcie Marksa!, *Zielone Wiadomosci*, 3.1.2015.

• Hommage à Simon Grenzmann. A la memoire de Benoît Lechat, www.benoitlechat.be, 14.1.2015.

• (met Amarens Veeneman) Marx is essential in order to understand the world, *Green European Journal*, 27.1.2015.

• Green and Lefwing parties should reread Marx, *Green European Journal*, 27.1.2015.

de Helling

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

BUREAU DE HELLING

Postbus 8008
3503 RA Utrecht
030-23 999 000
www.bureaudehelling.nl

MEDEWERKERS

Jasper Blom · DIRECTEUR
Anne de Boer
Marijn Bouwmeester
Erica Meijers
Richard Wouters

STAGIAIRES

Liesbeth Beneder
Ruben Keijser
Sophie Lauwers
Suzanne Vrieling

RAAD VAN ADVIES

Jessie Bokhoven, Martien Das,
Albert Faber, Ruard Ganzevoort,
Dirk Holemans, Henrike
Karremans, Marjolein Meijer,
Thomas Mertens, Nevin Özütok

Nikos **Arvanitis** (1979) studeerde beeldende kunst in Wenen en Weimar. Hij is geïnteresseerd in spanning en wanorde in de samenleving. Naast video- en geluidsinstallaties, sculpturen en tekeningen, creëert hij interventies in de publieke ruimte.

Jasper **Blom** (1978) is directeur van Bureau de Helling en als politiek econoom werkzaam aan de Universiteit Leiden en de UvA. Hij promoveerde op de *governance* van het mondiale financiële systeem.

Kostas **Christopoulos** (1976) studeerde aan de kunstacademie in Athene en Berlijn. Hij promoveert in de politicologie aan de Aristoteles Universiteit in Thessaloniki. Recente exposities: *PANK!*, *The Room* en *Bingo*.

Sylvester **Hoogmoed** (1966) is politicoloog, schrijver en journalist, ondermeer voor *De Groene Amsterdammer* en *de Volkskrant*. Hij publiceerde een biografie over Ramses Shaffy en presenteert een chanson-programma bij De Concertzender.

Menno **Hurenkamp** (1971) is politicoloog en journalist. Hij is hoofdredacteur van *S&D*, het maandblad van de Wiardi Beckman Stichting. Onlangs publiceerde hij met René Cuperus *Omstreden Vrijheid*.

Giorgos **Katsambekis** (1984) is politicoloog en promoveert aan de Aristoteles Universiteit van Thessaloniki. Hij is lid van het onderzoeksteam populisme. In 2014 was hij mederedacteur van de bundel *Radical Democracy and Collective Movements Today*.

Sophie **Lauwers** (1993) is stagiair bij de Helling en student politicologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Ze werkt bij Bureau de Helling aan een project over religie en groene waarden.

Herman **Meijer** (1947) is publicist en actief in diverse besturen en bewegingen. Hij was wethouder voor GroenLinks in Rotterdam en partijvoorzitter van GroenLinks. Hij studeerde bouwkunde en architectuur aan de Technische Hogeschool Delft. Meijer is redactielid van de Helling.

Erica **Meijers** (1966) is hoofdredacteur van de Helling. Ze studeerde theologie en geschiedenis in Amsterdam, Berlijn en Straatsburg. Ze promoveerde op de kerkelijke anti-apartheidsbeweging. Als journalist werkte ze o.a. voor de IKON.

Merijn **Oudenampsen** (1979) is politicoloog en socioloog. Hij is als promovendus verbonden aan de Universiteit van Tilburg, waar hij werkt aan een intellectuele geschiedenis van nieuwrechts.

Leo **Platvoet** (1951) is socioloog en was in GroenLinks o.a. actief als partijvoorzitter, gemeenteraadslid en Eerste Kamerlid. Hij werkt sinds 2012 voor het National Democratic Institute in Liberia aan de verbetering van de relatie tussen het parlement en belangen- en actiegroepen.

Josje **den Ridder** (1982) promoveerde in 2014 aan de Universiteit Leiden op een proefschrift over Nederlandse politieke partijen en hun leden. Bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onderzoekt ze de publieke opi-

nie en maatschappelijke participatie.

Femke **Roosma** (1984) is promovenda aan de Universiteit van Tilburg en onderzoekt het draagvlak voor de verzorgingsstaat in Europees vergelijkend perspectief. Daarnaast is ze gemeenteraadslid voor GroenLinks in Amsterdam.

Dylan **van Rijsbergen** (1975) is historicus en publicist. Hij schrijft over emancipatie en linkse politiek en is auteur van *Het onbehagen van de man* (2009).

Christina **Sgouromiti** is kunstenaar en promovenda aan de Atheense Academie voor de Kunsten. Recente exposities: *Minimal Structure* (Romantzo) en *Rematerializing Culture* (Cacoyiannis Institute). Op dit moment is ze *visiting artist* bij de National Bank of Greece Archives.

TENK is een initiatief van een groep linkse academici, gericht op het aanzwengelen van het linkse debat.

Rens **van Tilburg** (1974) is lid en directeur van het Sustainable Finance Lab aan de Universiteit Utrecht. Hij is columnist bij *de Volkskrant* en was werkzaam bij SOMO, de AWT, het Innovatieplatform en voor GroenLinks in Brussel en Den Haag. Hij is redactielid van de Helling.

Bart **Top** (1955) is onder meer vrijzinnig vitalist, auteur van de interviewbundel *Religie en verdraagzaamheid*, en oud-hoofdredacteur van het multiculturele weekblad Contrast. Hij schrijft en adviseert op het snijvlak van kunst, media en diversiteit.

Nikos Arvanitis & Barking Dogs United

Samen met de Israëlische kunstenaar Naomi Tereza Salmo vormt Nikos Arvanitis het duo *Barking Dogs United*. Via alledaagse cultuur geven zij commentaar op de onsamenvatbaarheid van onze kapitalistische samenleving.

■ **Human Dollz – Crash! Boom! Bau!**

Voor het Bauhauslab 09 festival traden de Human Dollz op verschillende Bauhaus locaties op. Inspiratiebron was Oskar Schlemmers *Triadic Ballet* uit 1922. De Human Dollz spelen met de progressieve modernistische traditie van het Bauhaus. *BDU 2009*.

Zie de muziekvideo op www.bureaudehelling.nl > tijdschrift.

■ Promising Megaphones

Uit de speakers van deze installatie komen toespraken van alle politieke leiders in het Griekse parlement in de decennia na de dictatuur. Resultaat is een luide kakafonie aan de grens van het draaglijke. Het discours van het hedendaagse democratische systeem raakt verward en verwordt tot geluidsrommel. Luister via www.bureaudehelling.nl > tijdschrift. *Solo-project van Nikos Arvanitis.*

■ Property Offer

Het strand van Edem, lange tijd een privéstrand, is sinds kort weer toegankelijk. Omdat veel stranden (en andere publieke instellingen) geprivatiseerd werden, maakten *Barking Dogs United* met strandparasols een landschapsgrafiti. Het gebied werd als 'te koop' zichtbaar vanuit de lucht of op een kaart van Google Earth.

■ What We Want Is What You Want II

Achterop de Helling: Installatie met 500 Skateboards. Bezoekers worden gedwongen voorzichtig over het onzekere terrein te bewegen om hun evenwicht niet te verliezen. Zo wordt het risico verbeeld dat we lopen in onzekere tijden.

